

GÁLDU ČÁLA

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áigečála nr. 1/2006

Soames juridihkalaš dárkoma
sámi mearravuoigatvuođaid
hárrái

**Eaiggáduššanvuoigatvuođat mearračáhceguovlluide
Norgga rievtti ja álbmotrievtti olis**

ELISABETH EINARSBØL

Soames juridihkalaš dárkoma sámi mearravuoigatvuodaid hárrái

Eaiggáduššanvuoigatvuodat mearračáhceguovlluide
Norgga rievtti ja álbmotrievtti olis

Elisabeth Einarsbøl

Mearrasámiid vuoigatvuodát

Dán čielggadeami guovddázis leat mearrasámi vuoigatvuodát fáddán. Čielggadeami lea okta GÁLDU Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuođaguovddáža ráđdeaddiin čállán. Dat giedahallá mo dál áddejuvvojit mearrasámi vuoigatvuodát mearraguolásteamis ovddeš áiggiid áddejumiid ja geavadiid vuodul. Hástalussan lea geahččalit čilget dan maid dát nuppástus mearkkaša juridihkalaččat. Čielggadeapmi lea okta dain vuosttaš čielggademiin mii geahččala buktit ovdan visogova dán suorggi kárten- ja dutkanbargguin, ja čájeha ahte dárbbášuvvo ain ollu duodašteapmi ja dutkan. Buorre lohkan!

Magne Ove Varsi
Oaivedoaimmaheadji

Gáldu Čála – Álgoálbmotvuoigatvuodaid áigečála Nr 1/2006
Oaivedoaimmaheadji: Magne Ove Varsi

Soames juridihkalaš dárkoma sámi mearravuoigatvuodaid hárrái
Eaiggáduššanvuoigatvuodát mearračáhceguovlluide Norgga rievtti ja álbmotrievtti olis

Čállit: Elisabeth Einarsbøl
Jorgaleaddji: Inger Anne Eira
© Elisabeth Einarsbøl ja Gáldu Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuođaguovddáš
Guovdageaidnu 2006

Olggošgovva: Harry Johansen
Gráfalaš bardin: Elle Kirste Porsanger, AlfaBehta Grafiske
Deaddileapmi: Ykkös Offset OY, Vaasa

Doaimmahaga čujuhus:
Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuođaguovddáš
NO 9520 Guovdageaidnu
Telefovndna +47 7848 8000
Fákasa +47 7848 8020
E-poasta: mov@galdu.org
www.galdu.org

ISBN 82-8144-015-5
ISSN 1504-4289

Ovdasátni

Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáža ulbmilin lea earet eará juohkit dieđuid eamiálbmogiid eanan- ja čáhcevuogitvuodaid birra. Sápmelaččaid eanan- ja čáhcevuogitvuodaid dieđuid gaskkusteapmi lea dehálaš oassin dán barggus, ja dat lea ge joatkkan dan barggus mii álggahuvvui 2003:s.

Dán guorahallama lea jurista dahkan ja dat maid vuhtto. Lean dattege geahččalan čállit guorahallama buot lohkkiiid várás. Fáddá lea iešalddis sihke moalkái ja viiddis. Mearrasámiid birra ja sin vuoigatvuodaid birra mearračáhceguovlluide maid leat árbevirolaččat atnán, lea áibbas unnán čállojuvvon. Danne ferte fáttá dárkilit čilget. Álggos lean vuoruhan ovddidit soames guovddáš gažaldagaid, guorahallan ja konklusuvnnat bohtet mañnelis. Dehálaččamus lea leamaš čilget mearrasámi vuoigatvuodaid juridihkalaš oktavuodas.

Guorahallan lea leamaš áddjás bargun, ja háliidan giitit sin guđet leat veahkehan mu čálidettiin. Vuosttažettiin giittán jusprofesora Kirsti Strøm Bull, go lea buktán mearkašumiid ja árvalusaid. Lea hui buorre go lean beassan ávkkástallat su čehppodagain. Giitu maiddái cand.polit. Eva Josefsenii go lea lohkan guorahallamis osiid, lea miellagiddevaš go fáddá maiddái árvoštallojuvvo servodatdieđalaš čalmmiiguin. Ferten dattege deattuhit ahte guorahallama sisdoalu ovddasvástádus lea aivvefal mu iežan.

Ollusat beroštit mearrasámiid vuoigatvuodain, ja sávnamis boktá dát guorahallan ain eanet beroštumi fáddái. Mearrasámiid vuoigatvuodabargu lea dehálaš maiddái boahtteáiggis, go lea ollu mii ii leat vel čielggas. Dutkan lea hui dehálaš go mearrasámiid riektivuodđu, riektečadaheapmi ja riekteipmárdus galgá duodaštuvvot boahtteáiggis. Čielggadeapmi lea unnit surggiin odastuvvon juovlamánus 2005.

Guovdageaidnu 06.12.05

Elisabeth Einarsbøl

SISDOALLU

Ovdasátni	5	
1	ÁLGU	8
1.1	Oanehis fáddáčilgehus	8
1.2	Ráddjen ja dehálaš aiddostahttimat	9
1.3	Muhtun álgoperspektiivvat	10
1.4	Muhtun mihtilmasvuodát mearrasámi guolástusas	11
2	DOABAČILGEHUSAT: JURIDIHKALAŠ SÁNIT JA DOAHPAGAT JA MEARRASÁMI GUOLÁSTEAMI DOVDOMEARKKAT	12
2.1	Soames oapmerievttálaš doahpaga	12
2.2	Áigequovdilis riektevuodđu	14
2.2.1	Dološ áigge rájes geavaheapmi	14
2.2.2	Vierru/vieruiduvvan vuoigatvuohta	14
2.3	Iešguđet lágán riektesuodjalusvuogit	15
3	IEŠGUĐETLÁGÁN RIEKTEVUOĐUT HISTORJJÁLAŠ PERSPEKTIIVVAS	17
3.1	Finnmárkku mearrasámiid guollebivdu historjjálaččat	17
3.2	Mearraguolástanvuoigatvuohta – iešguđetlágán riekteoainnut	18
3.2.1	Priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta guolleriggodagaide	19
3.2.1.1	Álgu	19
3.2.1.2	Individuála vuoigatvuođat – vieruduvvan bistevas bivdosajit	19
3.2.1.3	Oktasaš vuoigatvuođat - guollevearat	19
3.2.2	Mearrasámi guolásteapmi almennetvuoigatvuohtan	21
3.2.3	1990-logu guolleriggodagaid privatiserema birra erenoamážit	22
3.2.4	Čoahkkáigeassu	22
4	MUHTUN OAIVILAT MEARRASÁMI VUOIGATVUOĐAID HÁRRÁI MEARRAČÁHCEGUOVLLUIN	24
4.1	Eaiggáduššanvuoigatvuohta mearračáhceguovlluide norgga rievtti olis	24
4.1.1	Muhtun vuodđodieđut	24
4.1.1.1	Vuodđolága § 110a	24
4.1.1.2	Norgga oapmeriekti	24
4.1.2	Gáddevuoigatvuohta	25
4.1.2.1	Lahttavuoigatvuohta	25
4.1.2.2	Guolástanvuoigatvuohta	25
4.1.2.3	Deavdin- ja huksenvuoigatvuohta	26
4.1.2.4	Debbot ja stárá ja vel sáttogávdnosat	27
4.1.3	Gáivuonaduopmu (Rt. 1985 s. 247) – Riektehámát buohkaidvuoigatvuođaid suodjalus	27
4.1.4	Baskkes vuonat	29
4.1.5	Guolástusráđjanágggu Norgga ja Stuorrrabritánia gaskkas	30
4.1.6	Čoahkkáigeassu	31
4.2	Eaiggáduššanvuoigatvuohta mearračázis álbmotrievtti olis	31
4.2.1	Álgokomentárat	32
4.2.2	SP art. 27 ja ILO nr. 169 dilli norgga rievttis	32
4.2.3	ILO nr. 169 "lands"-doahpaga guorahallan	33
4.2.4	Makkár rievttálaš geatnegasvuodát leat norgga eiseválddiin mearrasámiid guovdu SP art. 27 olis?	35

5	NOROGGA GUOLÁSTUSLÁGAT JA HÁLDĐAŠEAPMI	38
5.1	Norgga guolástuslágat.....	38
5.1.1	Guovddáš doahpagat.....	38
5.1.2	Gaskavuohta álbmotrievtti ektui.....	39
5.1.3	Oanehaččat mearraguolástuslága ja oassálastinlága birra.....	39
5.1.4	Áigeuovdilis láhkaásahusat - oasáš	40
5.2	Hálddašeapmi	42
5.2.1	Guolástushálddašeami ovdáneapmi.....	42
5.2.2	Dálá guolástushálddašeapmi	42
5.2.2.1	Álgu.....	42
5.2.2.2	Guolástusdirektoráhta	43
5.2.2.3	Regulerenráđđi	43
6	ČOAHKKÁIGEASSU	44
	Gáldolistu	45
	Artihkkalat	45
	Girjjit	45
	Duomut	45
	Elektrovnnalaš dokumeanttat	45
	Láhkaásahusat	45
	Árvalusat	45
	Bagadusat	45
	Láogat	45
	Konvenšuvnnat.....	46
	Almmolaš almmuheamit	46
	Ohcangirjjit	46
	Raporttat	46
	Áigečállagat	46
	Čielggadeamit.....	46

1 ÁLGU

1.1 Oanehis fáddáčilgehus

Dán guorahallamis čielggaduvvo makkár vuoigatvuodát mearrasámiin sáhttet leat mearračáziid guolleriggodagaide norgga rievtti ja álbmotrievtti olis.

Dás guorahallojuvvo man muddui mearrasámit sáhttet gáibidit vuoigatvuodaid daidda mearraguovlluide maid sii árbevirolaččat leat geavahan. Stáhta lea guhká čuoččuhan ahte mearračáhceguovlluide ii galgga leat priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohtha, muhto dán guorahallamis ovddiduvvo gažaldat lea go mearrasámiid geavaheapmi mearraguovlluin doaibman eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuohthan, ja jus leaš nu, de man viiddis leat dat vuoigatvuohtha. Guorahallamis ákkastallojuvvo ahte mearrasámit ja eará riddoguołásteaddjit *sáhttet* leat oľahan dihto geavahanvuoigatvuodaid muhtun mearraguovlluide, ja dalle šaddá stáhta oaidnu das ahte mearrariggodagaide gusto buohkaidvuoigatvuohtha, váttis čuolbman.

Stáhta lea čuoččuhan ahte meara guolleriggodagaide gusto buohkaidvuoigatvuohtha maid stáhta friddjadit mudde, ja dat lea dássožii leamaš oaivvilduvvon leat gustojeaddji norgga oapmeriektin.¹ Leat dattege ákkat árvoštallat mearrariggodatvuoigatvuoda earaláhkái go duššefal buohkaidvuoigatvuohthan. Sápmelaččat leat oaivvildan ahte mearraguolásteapmi ii leat friddja danne go árbevirolaš mearraguolásteami ferte gohčodit *almennetvuoigatvuohthan* mii ee. mearkkaša ahte geavaheapmi muhtun muddui suddjejuvvo stáhta

muosehuhttimiid vuostá.² Dasto sáhtta maiddái ákkastallat ahte vieruiduvvan vuoigatvuoda ja dološ áiggi rájes geavaheami oapmerievttálaš prinsihpat, leat leamaš vuodđun mearrasámiid guolleriggodatvuoigatvuodaide.³ Lea dattege dárbbášlaš duodaštit riddo- ja vuotnaguovlluid duohta geavaheami vel nannoseappot, vai mearrasámit sáhttet gáibidit vuoigatvuodaid ja oazžut daid dohkkehuvvot maiddái juridihkalaččat.

Mearrasámi kultuvra lea guhká šaddan gillát, ja dál lea dilli duodas áitojuvvon. Stuora sivvan dasa leat earet eará dat gáržžideamit mat leat leamaš guolástussuorggis, ja mat leat sakka čuohcan mearrasámi guolásteddjiide. Guolásteapmi mii lea mávssolaš barggahemi ja ássama hárrái, lea šaddan eaktun mearrasámi kultuvrra bisuheapmái ja ovdáneapmái. 1980-logu loahpas ásahedje norgga eiseválddit earrevuogádaga mii unnidii mearrasámiid ja eará vuotnaguolásteddjiid vejolašvuodaid searvat mearraguolásteapmái.

Daid mearraguolástusmuddemiid oktavuodas lea maiddái ásahuvvon guollebiebman- ja guolleeriidkonsešuvdna vuogádat. Mearraguolástanvuoigatvuodát leat nappo šaddan gávpegáľvun, ja čuoččuhuvvo ahte meara guolleriggodagat privatiserejuvvojit go vuoigatvuodát leat sirdojuvvon stáhtas ovttaskas olbmuide.⁴ Nu movt dál orru ovdáneame de mearkkašahttojuvvojit erenoamážit mearraguovlluid geavahanvuoigatvuodát. Gáivuonaduopmu (Rt. 1985 s. 247) lea oassin dán ovdáneamis go mearra-

1 NOU 1993:34 s. 123.

2 Bjørklund, Ivar: Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold s. 41-42.

3 NOU 1993:34 s. 121

4 Geahčča čuoggá 3.2.3

sámi guolásteapmi mii ovdal atnui ealáhusvuoigatvuohtan, dál lea nuppástuvvagohtán vuoigatvuohtan mii vuoddudivvo oapmerievttálaš prinsihpaide.⁵

Dát guorahallan čájeha ahte vuoigatvuohta geavahit mearračáhceguovlluid almmá stáhta vuorjamiid haga, lea eanet áigequovdil go goassege ovdal. Dábálaš mearrasámi vuotnabivdu láve doaimmahuvvot servvolašvuodas, ja guolástead djit sáhttet leat alcceseaset háhkan geavahanvuoigatvuođa mii ovdamearkka dihte čadno almennegii. Geavatlaččat sáhtta leat sáhka konkrehta vuoigatvuođain oapmerievtti njuolggadusaid mielde.⁶ Deatálaččamus dás lea ahte mearraguolástus buohkaidvuoigatvuohtan ii leat áibbas bistevaš go oapmerievttálaš prinsihpat ja oaivilat das ahte merrii sáhtta leat geavahanvuoigatvuohta, dađistaga šaddet eanet guovddáži.

Mearraresursaláhkálávdegoddi ovddiid gieskat odđa láhkaevttohusa luoduealli mearraresurssaid hálddašeami birra mii galgá buhttet ja viiddidit dálá mearraguolástanlága doaimmaguovllu. Lávdegotti mandáhtii gulai guorahallat lagabui norgga álbmotrievttálaš ja politihkalaš geatnegasvuođaid álgoálbmogiid vuoigatvuođaid ektui. Danne go lávdegoddi evttoha rievdadit dálá riektedili das ahte mearraguolástus lea buohkaidvuoigatvuohta mas lea vejolaš spiehtkastit vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje dološ áiggi rájásaš geavaheami vuodul, dasa ahte čielgasit dadjat ahte mearraresurssat gullet stáhtii, de ollugat eahpidit ja ovddošit dakkár riekterievdadusa. Ii oro leamen nu ahte lávdegoddi lea guorahallan ja árvoštallan mo unnitlohku lea čilgen sámi guolástusa duohta ja juridihkalaš dili. Nappo ii leat ge buoremus doaivva sáhttit sihkkarastit sámi guolástusa boahpteáiggi. Váttisvuohtan lea ahte geahččaluvvo ásahtit stáhtii eaiggáduššanrievtti meara guolleresurssaide vaikke vel eai leat ge mearrasámiid guolástanvuoigatvuođat vuonain ja riddoguovlluin, gos sii leat

doaimmahan árbevirolaš sámi guolásteami, lagabui čielggaduvvon. Dát sáhtta rihkkut Norgga našovnnalaš ja riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid.

1.2 Ráddjen ja dehálaš aiddostahtimat

Guorahallama ulbmil lea oppalaččat čilget dehálaččamus njuolggadusaid, ja maiddái cegget áššáigullevaš gažaldagaid sámi mearraguovlluid ja mearrariggodagaid vuoigatvuođaid hárrái. Ulbmilin ii leat ollislaččat čilget makkár vuoigatvuođat mearrasámiin leat, dás leat baicca áigumuš addit vuodđodieđuid ja oppalaš čilgehusa juridihkalaš dárkomiid ja terminologiiija vuodul. Danne leat norgga oapmerievttálaš prinsihpat guovddáži.

Dás čilgejuvvojit nappo mearrasámi vuoigatvuođat daidda mearraguovlluide maid leat árbevirolaččat geavahan, ja dalle lea lunddolaš deattuhit daid mearrasámiid geat leat bivdán dahje bivdet meara. Dattege čujuhuvvo ahte mearrasámiguovlluin áset olbmot gain lea iešguđetlágán čearddalaš duogáš. Dát mearkkaša ahte mearrariggodatvuoigatvuođat maid mearrasámit geavatlaččat gáibidit, gáibiduvvojit hábmejuvvo guovllu vuoigatvuohtan eai ge duššefal čearddalaš vuoigatvuohtan (vrd. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi NOU 1997:4). Dás suokkarduvvo dattege makkár vuoigatvuođat *mearrasámiin* leat eaiggáduššat ja geavahit meara guolleriggodagaid duohta geavaheami vuodul. Dat ii mearkkaš ahte earát nai sáhttet oľahan sullasaš rivttiid.

Dán guorahallamis adno doaba “mearrasámi vuoigatvuođat” dájvja. Dalle lea sáhka juridihkalaš vuoigatvuođain, oapmerievtti prinsihpaid ja njuolggadusaid vuodul. Dat mearkkaša earet eará eaiggáduššanvuoigatvuođa ja geavahanvuoigatvuođa. Áigequovdil mearrasámiide lea vuosttažettiin geavahanvuoigatvuohta.

Mearrasámiid vuoigatvuođat lea fáddá mii lea ovdal čielggaduvvon. Mu áigumuš

5 Geahcča čuoggá 4.1.3

6 Oapmerievtti definišuvdna: Oassi opmodatrievttis. Riektedilit ávnnaslaš biergasiid birra. (Jusleksikon)

lea čalmmustahttit dáid čielggademiid go daidda ii leat čájehuvvon nu stuora beroštupmi go livčče ánsásášan. Deatalaš lea ee. ovddeš professora Carsten Smitha čielggadeapmi mii almmuhuvvui Lov & Rett:s 1990 s. 507, mas sápmelaččaid vuoigatvuodát luondduriggodagaide čielggaduvvojedje - erenoamážit guolástusmuddemiid oktavuodas.

Stuora oassi dain historjjálaš gálduin mat dás leat adnon, leat dutkansuorggis luoikkahuvvon. Dán guorahallamis ii leat áigumuššan dárkkistit historjjálaš materiála go dát čálus ii leat iešalddis dutkkus, muhto čilgehus dain vuoigatvuodain mat mearrasámiin leat dálá lágaid olis.

Dás suokkardallojuvvojit norgga guolástuslágat ja daid láhkaásahusat, muhto guorahallamis lea maiddá norgga oapmeriekti dehálaš. Álbmotrievtti riektegálduid hárrái leat unnitloguid ja eamiálbmogiid suodjaleami mearrádušat guovddázis, namalassii ON 1966 konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái art. 27 (SP art. 27) ja ILO konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddaid birra (ILO 169).

1.3 Muhtun álgoperspektiivvat

Sámi mearračáhceguovlluid vuoigatvuodaid sáhtta suokkardišgoahtit mángga iešguđetláhká. Mun áiggun dás álggus čilget muhtun erohusaid maid mun anán dehálažžan. Dat lea oavvilduvvon geavatláshkoneapmin vai lea álkit ipmirdit makkár vuoigatvuodaide mearrasápmelaččain sáhtta leat riekti. Čilgehusa vuodđun leat soames guovddáš juridihkalaš doahpaga, ja lea oavvilduvvon álgun láhkačilgehussii mas oapmeriekti lea dehálaš.

Vuoigatvuohhta eaiggáduššat ja vuoigatvuohhta ávkkástallat guolleriggodagaiguin geavahanvuoigatvuohthan lea okta erohus. Dasa máhcan fas manjel. Guovddázis dás lea ahte iešguđetlágán vuoigatvuodát addet iešguđetlágán ráđdejumi, mii fas lea iešguđetládje suodjaluvvon muosehuhttimiid vuostá. Ovdamearkka dihte ii leat buohkaidvuoigatvuohhta suodjaluvvon bággo-

lonisteami vuostá seammaládje go geavahanvuoigatvuohhtadahje eaiggáduššánvuoigatvuohhta lea. Danne lea dehálaš earuhit iešguđetlágán vuoigatvuodaid fásta opmodahkii, áššáiguoskevaš vuoigatvuodaid vuodul. Áiggun manjel válddahit eaiggáduššánvuoigatvuoda ja geavahanvuoigatvuoda doahpágiid, ja eará guovddáš oapmerievttálaš doahpágiid mat čilgejit olbmo ja dinggaid gaskavuodaid.⁷

Dasto ferte earuhit luondduriggodagaide eaiggáduššánvuoigatvuoda ja geavahanvuoigatvuoda norgga rievtti olis ja álbmotrievtti olis. Vuoigatvuodaid ásaheami eavttut sáhttet leat goabbatlágánat dán guovtti riektevuogádagas. Ággan dasa lea go oaidnu eaiggáduššán vuoigatvuodaid hárrái, sáhtta rievddadit riikkaid gaskka ja iešguđetlágán riekteárbevieruid gaskka.

Goammát bealli maid áiggun deattuhtit lea erohus oktasaš ja individuála vuoigatvuodain. Ferten aiddostahttit ahte dás oavvilduvvo oktasaš vuoigatvuodain ahte ráddjejuvvon riektelašjoavkkuin

«Mearrasámiid gažaldat lea galget go gáibidit oktasaš vuoigatvuodaid, nu movt ovdamearkka dihte Gáivuonaduomus»

lea vuoigatvuohhta ávkkástallat luondduriggodagaiguin. Dat sáhtta leat unnit dahje stuorát riektelašjoavku, muhto dás eat oavvilduvvon sápmelaččaid álbmotjoavkun dainna mearkkašumiin ahte vuoigatvuodát gulaše buohkaide geat leat sápmelaččat. Guovllu geavaheapmi dihto áiggi badjel dan oskkus lea eaktun. Sáhtta go vuoigatvuoda čadahit oktasaččat ja /dahje individuáladit mearrida ee. movt iežas vuoigatvuodaid giehtaguššá ja hálddaša. Gažaldahkan lea maid gii lea vuoigatvuodasubjeakta guoskevaš mearrádušaid ektui. Mearrasámiid gažaldat lea galget go gáibidit oktasaš vuoigatvuodaid, nu movt ovdamearkka dihte Gáivuonaduomus, vai galget go gáibidit individuála mearraguolástanvuoigatvuodaid ovddeš áiggiid fásta

7 Geahča kapihttal 2.

bivdoguovlluid geavaheami vuodul.⁸

Mearrasámiid vuoigatvuohta guollegodagaide ealáhusvuoigatvuohtan dahje vuoigatvuohtan oapmerievttálaš prinsihpaid vuodul, lea maiddái guovddáš jearaldat. Lea dehálaš deattuhit dán erohusa danne go lágat suddjejit iešgudetlágán vuoigatvuođaid iešgudetládje. Ealáhusvuoigatvuohta árvoštallojuvvo leat heajubut suodjaluvvon muosehuhttimiid vuostá go oapmerievttálaš vuoigatvuođat, ja dat movt vuoigatvuođa dárkojuvvo mearrida danne makkár suodjalusa vuoigatvuhtii sáhtta gáibidit. Ovdamearkan dasa lea vuodđolága § 105 (oaniduvvo dás duohko vuodđol.) mas celkojuvvo ahte jus opmodaga dahje vuoigatvuođaid šaddá luobahit, de galget dat buhtaduvvot.⁹ Vuodđolágamearrádus ii suodjal ealáhusvuoigatvuođa seamma bures go oapmerievttálaš vuoigatvuođa. Mearrasámi guolásteami hárrái sáhttit čuoččuhit ahte guottut leat rievdamme. Árbevirolaš ipmárdus das ahte mearrasámi guolásteapmi lea ealáhusvuoigatvuohta man stáhta friddjadit sáhtta muddet, lea nuppástuvvame ja dál ákkastallojuvvo baicca ahte vuoigatvuođat leat vuodđuduvvon oapmerievttálaš njuolggadusaide.

1.4 Muhtun mihtilmasvuođat mearrasámi guolástusas

Čielggadus váldá ovdan mearrasámiid vuoigatvuođa ávkkástallat meara guollesurssaiguin, okto dahje lotnolasat eará

ealáhusdoaimmaiguin. Mearrasámiid árbevirolaš ealáhusgeaidnu lea leamaš ovtastusat gaskal eanadoalu, guolástusa, meahcásteami ja duoji.¹⁰ Ealáhusaid ovtastuhttima sáhtta geahččat ovdamearkan álbmotjoavkku nákcán heivehit iežaset rievdaduvvon eallineavttuide. Ássama ja luondduriggodagaiguin ávkkásatallama dáfus leat mearrasámit árbevirolaččat orron vuonaid siste miehtá Norgga rittu, ja sii leat geográfalaš sivaid geažil aivve Norgga stáhtalahtut.¹¹

Mearrasámi kultuvrra odđasiséalaskahttima geažil 1980-logus adnojuvvi vuotnaguolástus sámi ealáhussan, ealáhus mii lei heivehuvvon Davvi-Norgga ekologalaš diliide. Mearrasámi guolástusas leat muhtun mihtilmasvuođat mat earret eará mielddisbuktet dábálaš bivdosiid ja smávva fatnasiid geavaheami, ja leat mánga ovdamearkka mo mearrasámit leat erenoamážit beroštan resursasuodjaleamis.¹² Dát guolástanvuohti gáibidii buorre máhtolašvuođa meara ekologalaš oktavuodaid birra, ovdamearkka dihtii botnediliid birra, rávnnjiid birra, guoli láhttema birra ja jahkodatjoru ja dálkkiid birra ja bieggadiliid birra oppalaččat. Gelbbolašvuohta fievrriiduvvui beaivválaš barggu bokte buolvvas bulvii. Dát lei dárbbášlaš máhttu mii dagahii ahte mearrasápmelaččat sáhtte ávkkástallat báikkálaš vuotnaresurssaiguin.¹³

8 Geahča čuo. 3.2.1 j.čuo. gos ovdeš áiggiid fásta bivdoguovlluid geavaheapmi čilgejuvvo.

9 Vuodđolága § 105: "Jus Stáhta gáibida ahte soames šaddá addit lihkaheatti dahje gitta opmodagas almmolaš geavahussii, de berre son oažžut dievaslaš buhtadusa Stáhtakássas

10 NOU 1997:4 s 306

11 NOU 2001:34 s 596

12 Árvalus Sámi Guolástuslávdegoddi s 30 rájes ja s 102 rájes

13 Bjørklund s 16 rájes

2 DOABAČILGEHUSAT: JURIDIHKALAŠ SÁNIT JA DOAHPAGAT JA MEARRASÁMI GUOLÁSTEAMI DOVDOMEARKKAT

Ovdal go suokkardišgoahtit riektedilálašvuoda norgga rievtti ja álbmotrievtti vuodul, de čilget vuos soames juridihkalaš doahpaga ja riektivuodu. Dát lea dárbbalaš danne go doahpagiidda boahtá čjuhuvvot manjel guorahallamis, ja maiddái danne go juridihkalaš doahpagiin ii leat álo nu čielga ja dárkilis sisoallu. Dasto čilget vel mottiin sániin mat mearrasámi guolásteami dovdomearkkat leat.

2.1 Soames oapmerievttálaš doahpaga

Dás čilget eaiggáduššannvuoigatvuoda ja geavahanvuoigatvuoda erohusa, ja almennevuoigatvuoda ja buohkaidvuoigatvuoda erohusa.

Go mearrasápmelaš ássá vuotnagáttis dahje ábiguovllus, de sáhtta sus leat eaiggáduššannvuoigatvuoha dan eatnamii mii gullá merrii. **Eaiggáduššannvuoigatvuoha** lea vuoigatvuoha ráddet/hálddašit fásta opmodaga, earret láhkamearriduvvon ráddjejuvnon osiid ja almmolaš ja priváhta beroštumiid fuolaid (ovdamearkka dihte ránná dahje kreditora). Oaidnit ahte eaiggáduššannvuoigatvuoha addá sihke positiiva ja negatiiva ráddenvejolašvuoaid. Eaiggátráddejupmái gullá vuoigatvuoha duodas geavahit eatnama ja gielidit earáid duodas geavaheamis eatnama, ja maiddái vuoigatvuoha juridihkalaččat mearridit opmodaga badjel, ja dasto maiddái gielidit earáid juridihkalaš ávkkástallamis. Ráddenvuoigatvuoha lea fleksibal, ja das lea rievddadanmunni.

Eaiggáduššannvuoigatvuoha čilgejuvvo maiddái leat “báhcánnvuoigatvuohan”, mii mearkkaša ahte odđa ávkkástallan vejolašvuoat sáhttet čuožžilit. Odđa hálddašannvuoigatvuoda oazžu son guđes lea eaiggáduššannvuoigatvuoha, jus láhka ii atte láhkavuodu spiehkastit ja addit sierravuoigatvuoda eará vuoigatvuodalažžii.¹⁴

Dakkár **sierravuoigatvuodát dahje geavahanvuoigatvuodát** addet vuoigatvuoda geavahit eará olbmo opmodaga ráddjejuvnon vuogi mielde. Mihtilmas geavahanvuoigatvuodát maid mearrasámit sáhtáše čjuhit alcceseaset árbevirolaš eallinvuogi ja luonddugulleašvuoda vuodul, lea vuoigatvuoha bivdit ja guolástit. Váldoráddji manná dábálaš ja partiála geavahanvuoigatvuodaid gaskka. Dábálaš vuoigatvuodaide gusto ahte geavahanriektelaš čohkká opmodagain ja ahte son geavaha opmodaga dego livččii dan eaiggát. Ovdamearkan dakkár háldodillái lea viessosadjeláigoheapmi, namalassii go láigolaš oamasta viesu muhto láigoha viessosaji. Partiála geavahanvuoigatvuodaid mihtilmasvuoha lea ahte addet gáržžit geavahanvejolašvuoda ráddjejuvnon guovllu siskkobealde. Ovdamearkan dása lea vuoigatvuoha guodohit, guolástit, muoraid čuollat ja fanasláigosadjái dahje biilaorustansadjái. Dakkár geavahanvuoigatvuodát gohčoduvvojit maiddái “servituhttan” ja muddejuvvojit Skábma-

¹⁴ Thor Falkanger, Tingsrett s. 43-45 ja NOU 1993:34 s. 22.

mánu 29.b. 1968 Servituhttalágas.¹⁵ Muhtun dilálašvuodain ja muhtun eavttuid mielde sáhtta geavaheapmi mii ii leat vuoigatvuoda čadaheapmi, anjke dohkkehuvvot danin. Gáivuonaduomus, Rt. 1985 s. 247, dohkkehuvvui sápmelašjoavkku dihto guovllu geavaheapmi guolásteami várás, oktasašvuoigatvuohtan sidjiide guđet ledje doppe guolástan.¹⁶

Álgoálggus leat várra almennetvuoigatvuođat leamaš guovllut, maida ii ovttasge lean eaiggáduššánvuoigatvuohta, ja maid giliolbmot geavahedje searválaga.¹⁷ 1600-logu rájes adnojuvvui Konagasas leat eaiggáduššanriekti almenneteatnamiidda, mas doaba stáhtaalmennet lea vuolgán (álgoálgosaš, oktilis ja vuostten eaiggáduššanriekti). Manjá Rt 1963 duomu s 1263 galget buot almenneteatnamat adnojuvvot stáhta álgoálgosaš opmodahkan priváhtarievtti vuodul. Easkka go stáhtaalmenneteatnamat vuvdojuvvojedje giliseruviide dahje priváhta berošteddjiide, de šattai sáhka geavaheddjiid eaiggáduššánvuoigatvuođas. Almenneteana mii álgoálggus lea stáhtii gullan, sáhtta guhkilmas hálldašeami ja láigoheami ja dohkálaš dilálašvuodaid bokte, nuppástuvvat gilialmennegin dahje stuorasearveopmodahkan.

Mihtilmas almennetvuoigatvuohta lea gilisearvvi dálloeaiggáda vuoigatvuohta ávkástallat dihto lagaš resurssaiguin. Almennetvuoigatvuođa sáhtta gohčodit almennetvuoigatvuođalačča vuosttašriektin, ja das lea sierra riektesuodjalus. Man muddui dan beassá geavahit, vuolga almennega mihtilmasvuodas ja dan geavaheamis mii lea leamaš áiggiid čada, mas dálu dárbbut ráddjejit ávkástallama. Mihtilmas geavahanvuoigatvuođat mat čatnasit dálu eaiggáduššamii, lea muorračuohppan-, guođohan- ja geassesadjevuoigatvuohta. Dáid ii sáhte vuovdit dahje pántet sierra, muhto dat čuvvot eanadoalloopmodaga. Eará geavahanvuoigatvuođat sáhttet leat oaggun- ja bivdinvuoigatvuođat. Dát

vuoigatvuođat eai dárbbáš čatnasit dasa ahte eaiggáduššá eanadoalloopmodaga. Ii leat gáibádussan oamastit eanadoalloopmodaga jus galgá leat oaggun- ja bivdinvuoigatvuohta stáhtaalmennegis, nu mo gusto gilialmennetlága vuodul.

Mii guoská almennetdoahpagii mearreresurssaid ektui, de sáhtta almennetriekti áddejuvvot dihto resursageavaheaddjiid dihto geavahanvuoigatvuohtan, mas dakkár doahpagat go almennetresurssat ja oktasaččat eaiggáduššojuvvon resurssat geavahuvvojit seahkalagaid.¹⁸ Robberstad čállá čállagis Jus og jord, Hedersskrift til Olav Lid (1978) s 188 ahte almennet NL 3-12-1 mielde maiddá sáhtta leat "det ytterste" (dat mii lea buot olgolepmosis). Dainna son čuočuhii ahte almennetdoaba sáhtta sistisdoallat ..."álmenne fiskevær og so utøyar og utskjær som ingen hadde kann seg til" (dábálaš vearat ja maiddá olggumus sullot ja boadut maid ii okta ge lean váldán opmodahkan). Dát sáhtta bealuštit dan ahte ii lean eahpelunddolaš jurddašit mearraguovlluid dakkár guovlun maida sáhtii leat vuoigatvuohta ja nu muhtunlágan suodjalus iešguđelágan duohtademiid vuostái.

Loahpas čilgejuvvojit buohkaidvuoigatvuođat oanehaččat. Dáid vuoigatvuođaid mihtilmasvuohta lea ahte gustojit buohkaide, ja ahte dat leat hejot suodjaluvvon lánkaaddi gáržžidemiid vuostá dahje vuoigatvuođasihkkumiid vuostá eará beroštumiide buorin. Buohkaidvuoigatvuođat addet buohkaide vuoigatvuođaid eará olbmo opmodaga badjel, omd. meahcis, erenoamážit friddjadit vánddardit, nu movt lea mearriduvvon Geassemánu 28.b. 1957 nr. 16 Olgunastinlágas § 2. Nubbe ovdamearkan buohkaidvuoigatvuohtii lea Ráנגgáštuslága § 400 riekti murjet, guobbariid ja liidiid čoaggit meahcis ja maiddá Skábmamánu 24.b. 2000 nr. 82 Čáhceriggodatlága § 16 juohkehačča vuoigatvuohta atnit čázadaga lágodeapmái, juhkančázi das váldit ja dais vánddardit almmá mohtorgeavaheami haga.

¹⁵ Falkanger s. 64 j.čuo. ja NOU 1993:34 s. 23.

¹⁶ Geahča s.

¹⁷ Knopha visogovva Norgga riekti 10. almmuhus s 285

¹⁸ Bjørklund s 32.

2.2 Áigeguovdilis riektevuodđu

Dán oasis čilgejuvvojit dološ áiggi rájes geavaheami ja vieruiduvvan vuoigatvuoda riektevuodut. Dáidda riektevuoduide sáhtta čujuhít norgga rievtti ja álbmot-rievtti olis, muhto dás válddahit dan maid sáhtta *norgga rievtti* olis gáibidit.

Diehtit ahte riekteposišuvnna sáhtta sihke manahit dahje háhkat áiggi badjel. Jus lea sajáiduvvan ipmárdus, ja geavaheapmi lea šaddan vierrun, de lea riektegeavat dohkkehan ahte eaiggáda geavaheapmi vuoigaduhtta sutnje maidái juridihkalaš vuoigatvuoda eaiggáduššat. Go lea doarvá guhkes áigi gollan, de dohkkeha norgga riekti ahte rievdan lea dáhpáhuvan, beroškeahhtá das manne juste jurá nu lea rievdan.¹⁹

Riektegáldooassin lea vieruiduvvan vuoigatvuodas stuora mearkkašupmi sámerievttis. Sámi kultuvra lea eanas muddui njálmálaš kultuvra, ja danne ferte vieruin, dološ áigge rájes geavaheami ja báikkálaš riekteipmárdusain leat stuorát árvi go dan maid livčče čálalaš kultuvrras mearkkašan.²⁰ Maidái Alimusriekti doarju ahte sámi kultuvra njálmálaš kultuvran ferte vuhtiváldjuvot, omd. Selbuáššis (Rt. 2001 s. 769) ja Čáhputvuovdeáššis (Rt. 2001 s. 1229).

2.2.1 Dološ áigge rájes geavaheapmi

Dološ áiggi rájes geavaheapmi lea guovddáš prinsihppan norgga oapmerievttis, ja addá rievtti gáibidit tyhpaláš eaiggáduššanvuoigatvuoda dahje geava-hanvuoigatvuoda fásta opmodahkii. Dábálaččat čujuhuvvo dološ áiggi rájes geavaheapmái dalle go dilálašvuohta lea bistán ja adnon leat rievttalažžan guhkit áiggi. Dološ áiggi rájes geavaheami gávdná riekteásahussan mángga lágas, muhto dan rievttálaš vuodđu leat dábálaš vieruiduvvanrievttálaš njuolggadusat. Riekteásahus cieggan dilálašvuohta (dárogiillii festnede forhold) adno maidái go gáibida vuoigatvuodaid fásta opmodagas. Dál adnojit doahpagat

dološ áiggi rájes geavaheapmi ja cieggan diálalašvuohta seahkálaga, muhto dán guorahallamis lea dološ áiggi rájes geavaheapmi guovddáži. Dološ áiggi rájes geavaheami riekteásahus adno maid mañemus guovtti sámirievttiguoskevaš riektemearrádusain, ovdamearkka dihte 2001 Selbu- ja Čáhputvuovdeáššiin.²¹

Dološ áiggi rájes geavaheami vuoigatvuodat árvvoštallojuvvojit oppalaččat ja konkrehta. Muhtun eavttut galget álo leat devdojuvvon. Vuosttažettiin ferte leat leamaš dihto *geavaheapmi*. Dalle árvvoštallojuvvo ovdamearkka dihte oinnolaš ásaheapmi, intensitehta, kontinuitehta ja eksklusivitehta. Gáibáduš ahte ferte dihtoládje leamaš geavahuvvon, ii leat nu garas go dábálaš oasmastusas.²² Fásta opmodaga vuoigatvuoda *čuočču-heapmái* gáibiduvvo dušše 20 jagi, ja dalle leat oamastanasahusa geavaheami viidodaga ja eksklusivitehta gáibádušat garraseappot.²³ Dasto ferte leamaš *guhkilmas* geavaheapmi. Geavaheapmi ferte leat dáhpáhuvan áiggi badjel vai vuoigaduvvomis lea leamaš vejolašvuohta seaguhit iežas áššái. Riektegeavahis lea mángii dáhpáhuvan ahte geavaheapmi lea bistán 100 jagi nai, muhto jáhkkimis ferte maidái oanehet áiggi geavaheapmi dohkkehuvvot geavaheami intensitehta vuodul. Unnimus áigemeari mearrideami lea riektegeavahis mearkkašupmi. Dasto ferte gáibádušvuoigaduvvon vel leat *dan oskkus* leamaš. Jus leat eanebut mat searválaga čuoččuhit, de ii leat gáibádussan ahte buohkat fertejit leamaš dan oskkus. Mearrideaddjin lea baicca maid eatnasat leat oavvildan áššis.²⁴

2.2.2 Vierru/vieruiduvvan vuoigatvuohta

Earret dološ áiggi rájes geavaheami, de láve maidái čujuhuvvot vieruiduvvamii/vieruiduvvan vuoigatvuhtii ággan gáibidit vuoigatvuodaid fásta opmodahkii, ja dávjá maidái vuodđun geavahanvuoigatvuodaide. Norgga rievttis sáhtta

19 Falkanger s. 56.

20 Susann Funderud Skogvang, Samerett s. 30.

21 NOU 1993:34 s. 28.

22 Fásta opmodaga oamasteapmi: Eaiggáduššanvuoigatvuoda dahje geavahanvuoigatvuoda háhkan ja eará olbmo vuoigatvuoda jávkadeapmi 20 jagi dan oskkus geavaheami bokte

23 Oamastusáigi lea 50 jagi jus geavaheapmi ii leat fástasullasaš geavaheapmi, Oamastusl. § 8, 1. oassi, ja giliolbmuide geat searválaga čuoččuhit, Oamastusl. § 8, 2. oassi.

24 Falkanger s. 319, vrd. Čáhputvuovddiášši, Rt. 2001 s. 1229.

maiddái dološ áiggi rájes geavahemiin ákkastallat vieruiduvvan vuoigatvuoda.²⁵ Vaikko lea ge erohus vieruiduvvan vuoigatvuoda ja dološ áiggi rájes geavaheami doahpagaidd gaskka, de lea ankkre váttis garvit doahpagaidd seaguheami.

Vieruiduvvan lea fásta praksisa dahje árbevirolaš doaimavuohki.²⁶ Vieruiduvvan *vuoigatvuodain* oaivvildit praksisa maid doalaha guhkit áiggi vuollái dainna jáhkuin ahte riektenuolggadusa dás lea čuovvume. Eai buot vieruiduvvan vuoigatvuodat sisttisoala vuoigatvuodaid fásta opmodahkii, muhto dás áigut dan čilget. Mii namahit daid vieruiduvvan vuoigatvuodaid oapmerievttálaš vieruiduvvamin. Namuhuvvon eavttut addet vuodu mearridit mii galgá vieruiduvvan vuoigatvuohčan dohkkehuvvot, muhto dat eai bagat maid galgá deattuhit riektenuolggadagaidd čuovvime. Lea dehálaš aiddostahttit ahte jearaldat das movt čuovvuvvon vieruiduvvan birge diggeáššis, lea dan duohken movt lea oppalaččat leamaš árvoštallojuvvon. Bealit main lea mearkkašupmi, leat man áigahaš vieruiduvvan lea, lea go geavat leamaš fásta ja govttolaš, ja lea go čadaheapmi dáhpuhuvvan riektenuolggadagaidd vuoddu (buori jáhkus) dahje morálalaš geatnegasvuodaid vuoddu. Riektenuolggadagaidd leat leamaš garra gáibádusat dasa mii galgá dohkkehuvvot vieruiduvvan vuoigatvuohčan geavahanvuoigatvuodaid oktavuodas. Eaiggáda “gierdan geavaheapmi” ii leat dáblaččat dagahan vieruiduvvan vuoigatvuodah ámaidahttima, danne go geavaheapmi ii leat adnon vuoigatvuodalažžan.²⁷ Semináras mii dollojuvvi Finnmárrkolága birra eamiálbmogiid eana- ja čázádatvuoigatvuodaid oktavuodas, namuhii ovddeš Alimusrievttijustitiarius dr. juris Carsten Smith “gierdan geavaheami” riektenuolggadagaidd sámi eaiggáduššarievttiguolggadaga oktavuodas. Smith oaivvilda ahte mis lea álgime riektenuolggadagaidd mas “gierdan geavaheapmi” ii leat šat

áigeguovdilis vuosteággan dasa ahte addit sámi geavaheapmái riektenuolggadagaidd váikkuheami.²⁸ Dábálaš áddejupmi ahte ii ovttasge leat eaiggáduššarvuoigatvuohčan merrii, miehkkenuolggadagaidd ahte “gierdan geavaheapmi” ii leat nu heivvolaš ággan mearrasámi mearračáhcevuogitvuodaid digáštallamis.

NOU 2001:34 “Samiske sedvaner og rettsoppfatninger” lea sierra kapihtal guolásteamii vieruiduvvan vuoigatvuodaid birra. Čielggadeami ulbmil lea ...”gávnnahit lea go riddoálbmogis erenoamáš sámi identitehta mii sáhtta hukset ja bisuhit sámi vieruiduvvamiid, dás nappo sámi guolásteamii.”²⁹ Váldokonklusuvdnan lea ahte lea báikkálaš, muhto ii fal sierra sámi vieruiduvvon mearraguolástan vuoigatvuohčan. Oaivvilduvvo ahte go dáččat boahthohte Finnmárrkui 11-1200-logu rájes, de rievddai vieruiduvvan go dáččat searvagohte ja heivehallegohte iežaset mearrasámiid guolástanvieruide. Dasto čuoččuuvvo maiddái ahte vieruiduvvan vuoigatvuohčan ii atte láhkavuodu priváhta guolástanguovlluide. Dáid čuoččuhusaid nalde lea dattege leamaš nágggu. Okta vuostečuoččuhus lea ahte vierru ii dárbbas massit iešvuodas vaikko earát áddehallagohte dan vieru. Vieru sáhtta ain gohčodit sámi vierrun dan álggu ja iešvuoda geažil. Dán guorahallamis čájehuvvojit maiddái oaivilat ahte riddoguolásteddiin sáhtte leat bivdoguovllut mearas maid atne iežaset guovlun. Danne livččii vel dehálaččat eambo dutkat dán suorggi. Ja danne in áiggo šat duodi eanet dárkut NOU 2001:34 dán čielggadeamis.

2.3 lešguđet lágán riektenuolggadagaiddvuogit

Gažaldat lea makkár riektenuolggadagaidd mearra-bivdoguogitvuodas lea go leat rievttit maid vuoddu lea ovdamearkka dihte vieruiduvvan vuoigatvuohčan dahje dološ áiggi rájes geavaheapmi. Dán oktavuodas

25 NOU 1993:34 s. 29.

26 Vrd. Kirsti Strøm Bull, NOU 2001:34 s. 88.

27 Torstein Eckhoff, Rettskildelære s. 260.

28 http://www.galdu.org/govat/doc/samerettsutvalget_tyve_aar_etter.pdf

29 NOU 2001:34 ovdasánis

oaivvilduvvo suodji iešguđetlágán stáhta/eiseváldiid sisabahkkemiid vuostá. Guovddázis lea bággolonistanrievttálaš suodji, muhto maiddáí álbmotriekti ja suodji gilvaleddji geavaheami vuostái lea vejolaš.

Bággolonistanrievttálaš suodji lea vuoigatvuohta gáibidit ollislaš buhtadusa jus vuoigatvuođat fásta opmodahkii váldojit eret. Sihke eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođat gáttis ja mearas fertejit dása gullat. Vuodđol. § 105 lea fásta opmodaga eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođaid bággolonistanrievttálaš suoji vuodđu. Jus bággolonistanbuhtadusa gáibádusa galggaš olahit, de ferte leat konkrehta láhkavuodđu mas ulbmil ja doaibma boahťá ovdan.³⁰ Jus eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje sierravuoigatvuođa guoddi bággolonisteami bokte manaha vuoigatvuođaidis fásta opmodahkii, de lea sus riekti oazžut ollislaš buhtadusa.³¹ Dát mearkkaša ahte vuoigatvuohta fásta opmodahkii vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje do-loš áiggi rájes geavaheami vuodul, ii sáhte loahpahuvvot lága bokte almmá ollislaš buhtadusa juolludeami haga. Bággolonistanrievttálaš suodji boahťá fápmui go vuoigatvuohta eret gahččá dahje dan árvu unnu. Áibbas erenoamáš oktavuodain sáhtta maiddáí ráđđenráddjejupmi addit gillájeaddjái seamma vuoigatvuođa oazžut buhtadusa go vuoigatvuođasirdima oktavuodas.³²

Mearabivdovuoigatvuohta sáhtta maid leat suodjaluvvon eiseválddiid muosehuhttimiin dalle go guolásteapmi lea vuoigatvuođa čađaheapmi, vrd.

Gáivuonaduomu. Muosehuhttimiin oaivvilduvvo vuoigatvuohta oazžut buhtaduvvot dan ekonomalaš gillámuša maid lea vásihan. Norgga rievtti vuodđu lea ahte buohkaidvuoigatvuohta lea hejot suodjaluvvon gáržžidemiid ja muosehuhttimiid vuostá, muhto Gáivuonaduopmu čájeha ahte muhtun oktavuodain sáhtta spiehkastuvvot mearraguolásteami hárrái. Dát mearkkaša ahte árbevirolaš riddo- ja vuotnaguolásteamis sáhtta leat soameslágán riektesuodji iešguđetlágán sisabahkkemiid vuostá jus guolásteapmi lea leamaš doaimmahuvvon doarvái fástadit ja das lea leamaš doarvái stuora mearkkašupmi sidjiide geaidda guoská.³³

Álbmotrievttálaš ja vuodđolágalaš geatnegasvuođat addet maid dihto suoji stáhta muosehuhttimiid vuostá. Earet eará dagahii Carsten Smitha 1990 čielggadeapmi mearrasámi vuoigatvuođaid hárrái, ahte norgga guolástuseiseválddit dovddahedje dihto geatnegasvuođaid mearrasámi álbmoga ektui. Dát sáhtta čuoččaldahttit ákkaid muhtun muddui suodjalit geavaheami earaguovllu gilvaleddji guolásteddiin.³⁴

Áigeguovdil lea ahte vuoigatvuohta eaiggádušsat dahje geavahit fásta opmodaga lea suodjaluvvon muosehuhttimiid vuostá beroškeahťá das movt vuoigatvuohta čuožžilii, ja beroškeahťá das ahte lea go opmodat gáttis dahje mearas. Dat mii mearrida ášši lea ahte lea eaiggáduššanvuoigatvuohta dahje geavahanvuoigatvuohta áššáiguoskevaš guvlui.

30 Go bággolonisteamái gáibiduvvo láhkavuodđu, de lea dat legalitehtavuodđojurdaga geažil

31 Bággolonisteami: Go bággehallá addit eaiggáduššanvuoigatvuođastis dahje eará vuoigatvuođaid lága ollis. (Jusleksikon 2003)

32 NOU 1993:34 s. 41

33 NOU 1993:34 s. 125.

34 NOU 1993:34 s. 125.

3 IEŠGUÐETLÁGÁN RIEKTEVUOÐUT HISTORJJÁLAŠ PERSPEKTIIVVAS ³⁵

Dán guorahallamis lea *Finnmárkku* mearraguolásteapmi historjjálaččat, dehálaš. Historjjálaš čilgehusa ulbmil lea govvidit soames mearrasámi álbmoga ja sin riddo- ja vuotnabivdodoaimmaheami mihtilmasvuodaid. Mearrasámi álbmoga birra Finnmarkku *lulábealde* ii čilgejuvvo dás, muhto sin historjá lea čielggaduvvon earet eará Sámi guolástuslávdegotti árvalusas. Dás deattuhuvvo maid mearrabivddu juridihkalaš vuodđu 1500-logu rájes dáláži, ja galgá čájehuvvot ahte mearabivdu ii leat álo leamaš gohčoduvvon buohkaidvuoigatvuohtan. Loahpas čilgejuvvo guolásteami ovdáneapmi 1990- logus oanehaččat.

3.1 Finnmarkku mearrasámiid guollebivdu historjjálaččat

Finnmarkkorittu mearrasámiid guollebivdu lea áigahaš. Čálalaš gálduid mielde leat mearrasámit bivdán rit-tuid ja vuonaid ovdal jagi 900 juo. 12-1300-logu rádjái bivde dušše mearrasámit dán guovlluin, muhto hanseáhtagávppi geažil go dávviguovlluid márkanguolásteapmi šaddagođii gánnáhahttin, ásaiduvvagohte maiddái dáččat seamma guovlluide guolásteami dihte. Ássan ja álbmotlassáneapmi rievddadii márkankonjunktuvrraid mielde. 16-1700-logus njejai dáččaguolásteddjiid lohku mat ásse Finnmarkkus sakka, mannel go lei sakka lassánan 1500-logus ja mearrasámiid lohku lei lassánan mearkkašahtti olu. 1600-logu rájes oaidná maiddái ahte šadda-goahhtá earru das geat bivde gos. Dáčča guollebivdit ásaiduvve rittuide, mearrasámi

guolásteaddjit fas orro olu vuotnagáttiin.

1700-logus fárrejedje ain dáčča guollesteaddjit guovlluide, erenoamážit Nordlánddas ja Tromssas, ja maiddái ruotabeale siseanansámit, kveanat ja ruoššat ásaiduvve guovlluide. Dađistaga álge eiseválddit muddet guollebivddu. Jurdda lei suodjalit báikkálaš guolásteami, erenoamážit danne go dáčča báikkiálbmot lei gillágoahhtán roasu, sihke ekonomalaččat ja álbmotlaččat. Ruota siseanansápmelaččat ožžo 1751 Lappekodicilla bokte vuoigatvuođa ain joatkit mearrabivdduin, muhto davvimannit ja ruoššat fertejedje 1778 rájes ee. heaitit bivdimis vuonaid.³⁶

Čakčamánu 13.b. 1830 fápmuibodii “Finnmarkku guolástusláhka”. Láhka lea mángga guorahallanbarggus čilgejuvvon leat dakkarin mii buori muddui fámuhuhtii báikkiálbmoga vuosttašrievtti mearrariggodagaide (omd. NOU 1994:21 s. 88). Čujuhuvvo lága §:ii 39 mas čuodjá ahte earaguovllu guolásteaddjit ožžo guolástanvuoigatvuođa...”seammaládjje go Riikka iežas ássit...” Jus lága lohká iežas oktavuodas, de čuožžila gažaldat ii go láhka vuosttažettiin mudden guollevearaid dilálašvuođa, ja danne ii guoskan vuotnabivdui.³⁷³⁸ Sáttni “guollevearra” adno nu dávjá láhkateavsttas ahte heive jearrat ii go dát láhka mudden duššefal guollevearaid dilálašvuođaid. Dat čuovušii maid dan guhkilmas praksisa ahte Finnmarkkulaččat atne lagamus mearraguovlluid iežaset guovllun, ja dat mat ábibus ledje, adnojedje oktasaš guolástanguovllun.³⁹ Earaguovllu olbmot šadde dáid “fásta bivdoguovlluid” geavaheami geažil, garvit bivdimis

³⁵ NOU 1997:4 s. 304 j. čuo

³⁶ NOU 1997:4 s. 306

³⁷ Vrd. Kirsti Strøm Bull. Guollevearaid definišuvdna gávdno 1857 Lofuohtalága ovdabargguin

³⁸ Guollevearat ledje guovllut áhpeleappos gos earaguovllu olbmot lávejedje guolástit. Geahča čuo. 3.2.1.3

³⁹ Geahča čuo. 3.2.1.2

vuonaid. 1850 rájes oaidnit ahte iešguđet álbmotjoavkkut bivdigohtet iešguđet guovlluin, iešguđet áiggiid ja iešguđetlágán bivdoneavvuiguin. Goddodorskebivdu vuonain, nu gohčoduvvon “buorre bivdu”, gulai prinsihpalaččat mearrasámiide. Šákša-bivdui, vuonaid fávlelis, dárbbasuvvojedje stuorát fatnasat ja buoret reaidut ja dasa serve eanas earaguovllu bivdit.

1900-logus dagahii ođđa reaido-geavaheapmi ja sierra loatnafoandda ásaheapmi Finnmárkku guolásteddjiid várás, ahte erohusat iešguđet joavkkuid bivdovejolašvuodain sturro ain eambo. Sámi vuotnabivdiide lei váttis oažžut loanaid oastit ođđamállet fatnasiid go loatna ii gokčan go oasáža oastinsupmis. Báikkálaš gávpeolbmát sáhte ekonomalaččat veahkehit, muhto sii vuoruhedje dáčča guollebivdiid. Ođđa teknologijja geavaheapmi dagahii ahte resur sasuodjaleapmi šattai ággan muddet guolásteami, maid mearrasámit mángga duodaštuvvon oktavuodain ángirit bealuštedje. Guolástusmuddemat gustojedje sihke árbevirolaš ja ođđa bivdoneavvuid geavaheapmái. Earet eará mielddisbuvttii ođđamállet áhpenuohtasteami vuostálastin, lága 1908:s mii gilddii áhpenuohtasteami territoriálaráji siskko-bealde.

Mearrasámit leat árbevirolaččat guolástan unnit fatnasiiguin go dáčča guollebivdit. Ruošša ja sámi guolásteddjiid stuora lotnolasgávpi (pomoragávpi) nogai go ruošša gávppálaččat fuomášedje ahte gánnáhii baicca gávppašit guolásteddjiiguin geat bivde fávleleappos stuora fatnasiiguin. Go gávpeverddet nu dahke, de masse mearrasámi guolásteaddjit dehálaš oasi sisabohtovuodus. Fanasovdáneapmi dagahii maddái ahte eanet guolásteaddjit alge birrajagibivdduin, mii lei norgga álmolaš guolástuspolitihkka man vuodđun ledje servodatekonomalaš gánnáheami prinsihpat. Dát dattege ii eastadan olu mearrasámiid joatkimis lotnolasealáhusaiguin, mii lei sihke resursegánnáhahti ja geavatraš daid áiggiid go lei guolehisvuolta.

«1900-logus dagahii ođđa reaido-geavaheapmi ja sierra loatnafoandda ásaheapmi Finnmárkku guolásteddjiid várás, ahte erohusat iešguđet joavkkuid bivdovejolašvuodain sturro ain eambo»

Norgga guolástuspolitihkka rievddai 1960-logus. Nuppástuvvan friddja guolásteamis eanet almmolaš muddemiidda, čuzii erenoamáš garrasit mearrasámi guolásteapmái. 1980-logus čuožžili guollehehti badjelmearálaš bivddu geažil, masa ođđamállet mearrafatnasat buori muddui ledje sivalažžan. Earet badjelmearálaš bivddu, de márragohte maddái njurjot Ruonaeatnamis nu olu ahte dorski ii šat beassan vuonaide. Juovlamánu 8.b. 1989 Gonagaslaš resolušuvnna bokte ásahuvvui vuogádat masa mearriduvvojedje fanasearit ja maksimálearit. Muddemat čuhce sakka dábálaš vuotnabivdui mas stuorámuš joavku leat sápmelaččat. Jus galggai oažžut fanaseari, de galggai leat bivdán dihto guollemeari golbma ovddit jagi. Sii geat eai deavdán fanaseari eavttuid šadde baicca searvat maksimálearreortnegii mii lei mihá heajut.⁴⁰ Vaikko ásahuvvojedje ge sierraortnegat Davvi-Tromssa ja Finnmárkku guolásteddjiid várás, de attii ankke maksimálearreortnet mihá unnit sisabođuidd go fanasearreortnet. Mearrasámit dovde ahte sin duohta vejolašvuodát searvat guollebivdui seamma ládje go eará bivdit, rivvejuvvojedje sis eret.

Dán guolástuspolitihka váikkuhusat čilgejuvvojit dárkileappot boahhtevaš kapihttaliin. Erenoamážit deattuhuvvo dat privatiseren maid politihkka mielddisbuvttii, geahča kapihttal 3 čuo. 3.2.3.

3.2 Mearraguolástanvuoigatvuohta – iešguđetlágán riekteoainnut

Mearraguolástanvuoigatvuođa áddejupmi lea rievddadan áiggiid čada. Dás čilgejuvvojit muhtun mearraguolásteami rievttálaš vuodu bealit.

40 Geahča čuo. 5.1.1.

3.2.1 Priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta guolleriggodagaide⁴¹

3.2.1.1 Álgu

Čálalaš gáldot mitalit ahte anjke juo gaskaáiggi rájes lei dábálaš oaidnu ahte go guolástii rittus, de oamastii dihto guovlluid mearas. Dát oaivil ii lean dušše sápmelaččain, muhto olles riddoálbmogis. Dalle leat leamaš jurdagat mearrariggodagaid eaiggáduššanvuoigatvuođa hárrái, mii ii heive dasa mii lea leamaš Norgga gustojeaddji oapmeriektin dáláži. Dat mii lea miellagiddevaš dán oktavuodas lea ahte dáid vuoigatvuođaid vuodđun leat vieruiduvvan vuoigatvuođaid ja dološ áiggi rájes geavaheami prinsihpat. Dát leat vuđolaš norgga njuolggadusat mat dohkkehit ahte guhkilmas geavaheapmi dihto guovlluin, áiggi mielde sáhtta oážžut maiddá čielga juridihkalaš suoji.

Lea čuočuhuvvon ahte ovdešáiggiid eaiggáduššanáddejumis ii lean čielga juridihkalaš sisdoallu ja ahte dat danne lei vuostálagaid eanet odđááiggi romálašrievtti oahpuin priváhta eaiggáduššanrievtti hárrái. Dainna lágiin lea ákkastuvvon ahte ii sáhte hupmat eaiggáduššanrievtti ja geavahanrievtti birra juridihkalaš áddejumis ovdalgo romálašriekti oaččui coavcci. Dát vaikke vel bohtá ge ovdan historjjálaš gálđuin ahte sii geat geavahedje eatnamiid sihke mearraguovlluin ja gáttiin čuočuhedje oamasteami, ja čájehedje dán mángga láhkai guovlluid geavaheami bokte. Vulobealde čájehuvvo ahte ii šat sáhte ákkastit ahte priváhta eaiggáduššanriekti álggos bohciidii romálašrivttiin, muhto ahte maiddá ovdešáiggiid ledje jurdagat ja geavat eaiggáduššama birra, maid ferte guorahallat ii ge hilgut ovdalgo lea guora hallan historjjálaš gálđuid ja árvvoštallan daid lagabuid.

3.2.1.2 Individuála vuoigatvuođat – vieruduvvan bistevaš bivdosajit

Gaskaáiggi rájes lei dábálaš ahte riddo- guovllu olbmot, sihke sápmelaččat ja earát, mearrariggodagaid geavaheami bokte, navde dihto guovlluid mearas

iežas guovlun. Dát čájehuvvo ee. das go bivdoguovllut ožžo eaiggáda nama. Dát vuohttit dan boares vieru go geahčadit daid namaid mat leat biddjojuvvon bivdosajiide vuonain, geahča vulobealde. Lagamus guovlu meara lahka lei ges sin opmodahkan gain lei eaiggáduššanvuoigatvuohta meara lahka, ja áhpeleappos lei guovlu fas lagas guovlluid oktasašguovlun. Olggobeale olbmot doahttaledje geavaheami, vaikko sin vánddardeapmi gáržžiduvvui ja šadde máksit divvagiid guolásteami ovddas. Dalá-gustojeaddji Guladiggeláhka dagahii maid ahte olbmot čuočuhedje geavahanvuoigatvuođa guolleriggodagaide.

Fásta guollebivdoguovlluid geavaheapmi maid riddo- guovlluid olbmot eaiggádušše, joatkašuvai ain jo 1800-logu rádjái, muhtun sajiin ain guhkit. Lofuohta ja Várjjatvuona guovlluin leat gávdnon diggelogahuvvon reivvet 1700-logu rájes mat duodaštit dán praksisa, ja nubbe ovdamearka leat Sunnmørerittu suoloservodagat gos ledje bivdočázit mat gulle servodagaide. Dasa lassin dollojuvvui guolástanguovlluin eananjuohkin mii gohčoduvvui “guolleanamin” ja mii sulastahtii gátti eananjuohkima. Manimus dovddus ovdamearka das ahte báikkálaš guolástusvierru bisui maiddá 1800-jagiin, oaidnit 1951 Oslovuonas, gos eanaeaiggáda nuohtunvuoigatvuohta lei spiehkastat váldonjuolggadusas beassat friija bivdit orru bivdosiiguin beaŋkká olggobealde. Dát čájeha ahte báikkálaš vierut leat bistán gitta min áiggi rádjai ja ain sáhttet leat eallimin muhtun riddo- ja vuotnaguovlluin.

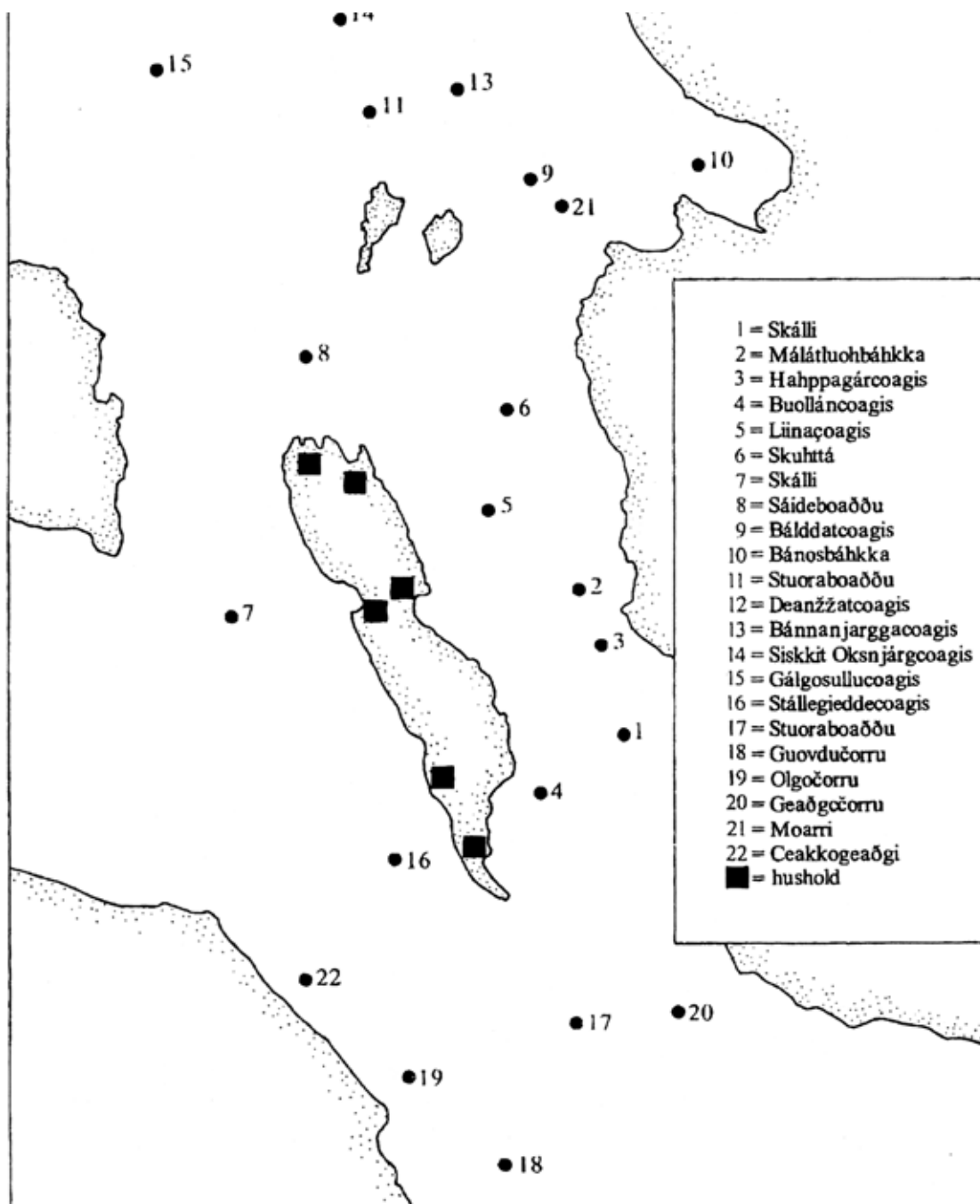
Dadistaga leavai ealáhusliberalisma. Čuočuhuvvo ahte boares rájit sihkojuvvojedje. Dattege leat duodaštusat dasa ahte fásta bivdoguovlluid geavaheapmi duodas loahpahuvvui, oalle váilevaččat.

3.2.1.3 Oktasaš vuoigatvuođat - guollevearat

Guollevearra lea guovlu gos earát go báikki olbmot bivdet oktasaččat. Dát guolásteapmi ii doaimmahuvvon vuotnabađain, muhto baicca áhpeleappos mearas.⁴² 1775 reskripttas celkojuvvo ahte guollevearain lea riekti oažžu iešgudet

41 Kirsti Strøm Bull, Ája-konferánsa 2004 ja NOU: 1986:6 s. 44.

42 Guollevearaid definišuvdna gávdno 1857 Lofuohtalága ovdabargguin.

Sámi namat vuotnačázis, Návuonas su. 1950. Namaid lea Davviriikkaid sámi instituhta gielladutki Kaisa Rautio Helander, bordán. Váldojuvvon Bjørklund, Ivar: Norsk ressursforvaltning og samiske rettsforhold. Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokale sedvaner i Sápmi.

mearraoasi bivdit.⁴³ Reskripta čájeha vieru mii lei guhká leamaš dábálažžan ja mii de lea ovdánan vieruiduvvan vuoigatvuohtan. Guolásteapmi doaimmahuvvui čoahkisin dihto guovlluid siskkobealde. Lofuohtas

earuhuvvojedje iešguđet mearraguovllut nu gohçoduvvon sivttenbáttiin mii lei gáttis. Maidđái Finnmárkkus gesse sullasaš rájiid guollevearaid gaskka, gç. 1830-mannosaš lága Guolástemiid

⁴³ Reskripta: Dánka-Norgga oktoráđđejumi áiggi čilgehus gonagasa čálálaš gohçčumii. Jusleksikon, Kunnskapsforlaget 2003

birra Finnmárkkus dahje Oarje- ja Nuorta-Finnmárkkku faldiguovlluin mii váldá ovdan “den enhver Fiskevær tillagte Havstrekning”(juohke veara mearraguovllu). Einar Niemi čilge “Vadsø historie I” nammasaš girjjis ahte vuoigatvuohta geavahit mearraguovlluin vearaid olggobealde, lei goasii ollásit eksklusiiiva. Dan čájeha vuogádat mas ledje fásta liidnačoahkit maidda guolásteaddjit čujuhedje eaiggáduššánvuoigatvuođa, ja maid guolásteaddji árbii. Dađistaga gárttai liidnačoahkivuogitvuođa oazžun dan duohkai ahte lei fanasnávsto. 1857 Lofuohtalágas loahpahuuvui liidnačoahkkeortnet. Ii galgan šat leat lohpi geassit rájiiid vearaid gaskii. Doarjaga oačču baicca romarrievtti oahpu friddja beassat guolástit mearas, oktan jáhkuin ealáhusliberalismii ja guolásteami teknologalaš ovdánemiin.

Dát odđa ortnet ii dohkkehuvvon dakka- viđe. Sullii 1890:s ledje Čáhcesullos ain lobálaš liidnačoahkit.⁴⁴ Ii lean nappo ollásit friddja bivdu, ja Čáhcesuoloovdamearka fásta liidnačoahkiiguin čájeha ahte ledje jur dagat mearravuogitvuođaid hárrái. Nubbe ovdamearka dasa ahte fásta bivdoguovlluin geavaheapmi maid olbmot atne iežasin ain joatkašuvai, lea 1925 čielggadeapmi “De viktigste kjensgjerninger vedrørende Norges sjøterritorium”. Čielggadeami ovddidii Mearrarádjelávdegoddi 1924:s.⁴⁵

3.2.2 Mearrasámi guolásteapmi almmennetvuoigatvuohtan

Lea leamaš čuočuhuvvon ahte mearrasámiid ávkástallan meara guolleriggo-dagaiguin lea vuosttažettiin almmennetvuoigatvuođa čađaheapmi.⁴⁶ Geavadis sáhttet geavahanvuoigatvuođat leat gullan dan mearraguollebivdui, maid bivdiidjoavku lea geavahan oktasaččat ja mii lea dehálaš ossi ealáhusvuođus. Dat oaidnu eaktuda ahte mearrasámiid doloža rájes leat doaimmahan dihto lágán geavaheami oktasaččat, almmá dađi eanet olggobealseaguheami haga ja dan oskkus,

«Jus 1830 Finnmárkkku guolástusláhka áddejuvvo leat dakkarin mii duššefal muddii guollevearaid guolásteami, de sáhtášii dat dulkojupmi doarjut dan ahte báikkálaš vuotnabivdu galggai suodjaluvvot gilvaleaddji bivddus, jus oaidnu lea ahte dat lei vuosttažettiin áhpeguolásteapmi, ii ge árbevirolaš sámi vuotnabivdu mii muddejuvvui 1830 lágas»

eandalii daid lágaid mielde mat leat doallan earaguovllu olbmuid eret ja dorjon báikkálaš ealáhusovdánahttima. Jus 1830 Finnmárkkku guolástusláhka áddejuvvo leat dakkarin mii duššefal muddii guollevearaid guolásteami, de sáhtášii dat dulkojupmi doarjut dan ahte báikkálaš vuotnabivdu galggai suodjaluvvot gilvaleaddji bivddus, jus oaidnu lea ahte dat lei vuosttažettiin áhpeguolásteapmi, ii ge árbevirolaš sámi vuotnabivdu mii muddejuvvui 1830 lágas. Historjjás leat olu ovdamearkkat dasa ahte vuotnabivdu vuoruhuvvui báikki guolásteddjiide, dábálaččat mearrasámiide, ja ahte earaguovllu olbmot geavatlaččat eai bohtán daidda guovlluide bivdit.⁴⁷

Sámi mearabivddu almmennetvuoigatvuođa gažaldat lea leamaš giedahallojuvvon olu čielggademiin, ja dalle lea gažaldat juogo leamaš hilgojuvvon dahje eai leat ovddiduvvon oaivilat dan hárrái.⁴⁸ Álbmotriektejoavku maid Sámi vuoigatvuođa lávdegoddi nammadii geassemánu 14.b. 1995, cegge gažaldaga sámi almmennetvuoigatvuođa hárrái, muhto hilgu dán NOU 1997:5 s. 39:s. Sámi guolástuslávdegottis ii leat čielga oaivil das ahte leat go sierra almmennetvuoigatvuođat. Dát dattege ii mearkkaš ahte mearrasámiin eai leat almmennetvuoigatvuođat vuotnabivdui. Prošeaktajoavku maid Sámi ealáhusráđđi lei nammadan, ovddidii 1995:s raportta mas čujuhuvvo ahte mearaguollebivdu

44 NOU 1994:21 s. 88.

45 Vrd. Bull, Ája-konferánsa.

46 Almmennetvuoigatvuođa definišuvdna, geahča čuo. 2.1.

47 Geahča čuo. 3.1.

48 Bjørklund s. 38 j.čuo.

dihto juridihkalaš oktavuodain lea leamaš namuhuvvon “olggut almenegin”.⁴⁹ Dán sáhtá váldit duodaštussan dasa ahte riddoguovlluin leat vuoigatvuodát mat leat čadnon almennegii, dás maiddá árbevirolaš mearrasámi guovlluin.

3.2.3 1990-logu guolleriggodagaid privatiserema birra erenoamážit⁵⁰

Dorskebivdu šattai hui váttisin 80-logu loahpas stáhta garra gáržžidemiid geažil mat ásahuvvojedje dorskebivddu earrevuogádaga bokte. Dát čuzii sakka mearrasámi guolásteddiide, go guolástaneavttut mielddisbukte ahte mearrasámit fertejedje searvat mihá heajut earrevuogádahkii go olu dáčča guolásteaddjit. Lea leamaš čuočuhuvvon ahte guolásteapmi mii lei leamaš buohkaidvuoigatvuohtan, šattai soapmásiid priváhta opmodahkan go earrevuogádat ásahuvvui. Oaivilduvvo ahte guollebiebman konsešuvnnat ja guolleariat geavatláččat šaddet gávpegálvun, ja daidda lei danne priváhta eaiggáduššuvuoigatvuohta. Bivdofatnasiid oastin dáhpáhuvá dainna vuordámušain ahte oazžu dietnasa dan geažil go eaiggáduššuvuoigatvuohta fatnasii addá erenoamáš ovdamunálaš guolástanvuoigatvuođa. Mearrasámit dovde iežaset leat olggušuvvon dorskebivddus dáid guolástusmuddemiid geažil. Go guolástaneavttut čadnojuvvojedje ovddeš bivdojuvvon sálašhivvodahkii, de mielddisbuvttii dat ahte mearrasámit vealahuvvojedje eará guolásteddiid ektui, ja nu lea leamaš dássáži. Mearrasámit oaivildit leat eahpevuoiggalážžan dan go guollebivdit geain juo lea earri, maiddá dinejit olu ruđa go eari vuvdet, seammás go dát vuogádat doalaha olu mearrasámiid guollebivddu olggobealde. Duohta ilmmis dovdet olu guolásteaddjit, maiddá mearrasámit, ahte luondduriggodagat eai leat fállun buohkaide. Dát vealaheapmi ii leat buorre čoavddus dasa mo guollesursasaid juogadit ja sáhtá vel rihkkut ge min riikkaidgaskasaš geatnegasvuođaid sámiiid ektui álgoálbmogin ja čearddalaš unnitlohkun.

3.2.4 Čoahkkáigeassu

Ovdalis čilgejuvvojedje iešguđet oaivilat mearrasámiid guolástanvuoigatvuođaid rievttálaš vuođu birra. Gažaldat lea movt mearabivdovuoigatvuođa galgá čilget dál, historjjálaš mannolaga vuođu.

Váldonjuolggadussan dál lea várra ahte mearabivdovuoigatvuohta lea buohkaidvuoigatvuohta, earret báikkálaš vierut. Dat bohtá ovdan riektegeavahis ja juridihkalaš teorijjas, ja manemus áiggiid privatiserentendeanssat eai leat rievddan dan vuođđojurdaga ahte lea lálkaaddi dahje dubmejeaddji eiseválddi ovddasvástádus rievddadit riektevuđu. Ovdamearkan sáhtá namuhit ahte Alimusrieki lea Gáivuonaduomus rahpan vejolašvuođa spiehkastit muhtun oktavuođain, čujuhettiin dilálašvuođaide maid sáhtá gohčodit olu mearrasámi guolásteddiid mihtilmasvuohtan.⁵¹

«Vaikko mearabivdu dál lea juridihkalaččat ja dábálaččat buohkaidriektin, de sáhttet ankke dihto oktavuodain leat bealit mat dagahit ahte dán vuođđojurdagis ferte spiehkastit».

Váldonjuolggadus mearabivddu hárrái buohkaidvuoigatvuohtan, ii gusto nappo spiehkastemiid haga. Dat mielddisbukta ahte norgga eiseválddit eai sáhte áibbas friddjadit muddet guolásteami.

Vaikko mearabivdu dál lea juridihkalaččat ja dábálaččat buohkaidriektin, de sáhttet ankke dihto oktavuodain leat bealit mat dagahit ahte dán vuođđojurdagis ferte spiehkastit. Gáivuonaduopmu lea ovdamearkan dása. Dasto lea veara jearrat ii go ovddeš áiggiid geavat ja riekteipmárdus berreše mielddisbuktit ahte mearrabivdu buohkaidvuoigatvuohtan galggašii heivehallojuvvot veahá. Leat bealit mat orrot čájeheame ahte mearrasámit sáhttet gáibidit dihto vuoigatvuođaid mearračáhceguovlluide. Dattege ii leat dán guorahallamis vejolaš

49 GČ omd. Robberstad, gč. čuoggá 2.1

50 Björklund s. 20.

51 Geahča manjnelis Gáivuonaduomu birra.

buktit sihkkaris loahppacealkagiid. Dehálaš čamus lea ovddidit gažaldaga. Maiddái eará diedasuorggit fertjeit searvat dan guorahallamii.

Dát historjjálaš ovdamearkkat fásta guolástanguovlluide mat geavahuvvojedje sihke oktagaslaš ja oktasáčat, čájehit maiddái ahte riddoálmot anii dáid mearraguovlluid iežas guovlun. Fásta bivduguovlluid geavaheapmi ii nohkan nu movt ee. čuočuhuvvui NOU 1993:34:s, vaikko fápmuibohte ge láhkarievdadusat mat ledje báinnahallojuvvon romarrievtti ohppui das ahte guolásteapmi gullá buohkaide. Dat fas duodasta man stuora dárbu livččii čiekŋudahttit dán fáddái vai livčče eanet dieđut Norgga rittu

mearraguovlluid historjjálaš geavaheami birra ja riekteádejjumi birra. Boahhteáiggis lea dehálaš guorahallat movt geavat duodái lei dalle. Dát ovdamearkkat fásta guolástanguovlluid geavaheamis čájehit maid ahte lea vearrut duššefal geahččat maid gustojeaddji lágat celket. Oapmerievttálaš njuolggadusaid mielde mearrida geavaheapmi ja geavaheaddji osku lea go vejolaš vuoitit vuoigatvuodaid fásta opmodahkii. Dáid historjjálaš ovdamearkkaid vuodul lea govttolaš jáhkkat ahte berreše leat seamma vejolašvuodat háhkat vuoigatvuodaid mearračáhcai go eatnamii.

4 MUHTUN OAIVILAT MEARRASÁMI VUOIGATVUOĐAID HÁRRÁI MEARRAČÁHCEGUOVLLUIN

Dán kapihtalis čilgejuvvojit iešgudetlágán oainnut mearačáhceguovlluid eaiggáduššan vuoigatvuođaid hárrái, mat mitalit veaháš das makkár vejolašvuodat mearrasámiin leat gáibidit vuoigatvuođaid sidjiidegullelaš mearraguovlluin.

4.1. Eaiggáduššanvuoigatvuohta mearačáhceguovlluide norgga rievtti olis

4.1.1 Muhtun vuodđodieđut

Áiggun vuos čilget norgga lágaid ja praksisa vai sáhtán eambbo konkrehtadit válldahit eaiggáduššanvuoigatvuođa viidodaga mearačáhceguovlluin.

4.1.1.1 Vuodđolága § 110a

Norgga rievtti mielde ožžot sápmelaččat joavkun iežaset kulturdoaimmaheami suoji vuosttažettiin *vuodđolága § 110a* olis. Njuolggadus lea oaivvilduvvon sápmelaččaide álbmotjoavkun ja galgá adnot láhkaaddi, láhkadulkojeaddji ja hálldahusa njuolggadussan go dat árvvoštallet.⁵² Guovddázis lea ahte sápmelaččain lea riekti oažžut suodjalusa muosehuhttimiin iežaset kultuvrra doaimmahettiin, ja de galgá kultuvra áddejuvvot viidát, ja sis lea riekti dihto posiitiiva doaimmaide seailluhit ja ovdánahttit sámi kultuvrra.

Vuodđolága mearrádus bidjá dás eastagiid dasa man guhkás eiseváldit sáhttet duohtadit daid vuoigatvuođaid mat mearrasámiin leat. Erenoamážit lea

mearrádusas mearkkašupmi doarjjaággan lánkanjuolggadusaid dulkodettiin nu ahte dain lea mearkkašupmi mearrasámiid mearrariggodatvuoigatvuođaide.

4.1.1.2 Norgga oapmeriekti

Norgga oapmerievtti vuodđun lea earet eará ahte eaiggáduššanvuoigatvuohta mearačázis manná *gahččastatravdda* (gáddebáhka) rádjái, namalassii dat oassi mearas gos fáhkka šaddá čienalin. Jus lea coagis guhkkin eret gáttis, de gessojuvvo rádji guovtti mehter čiekŋalassas go lea gaskavuollegis čáhcegeardi. Jus lea hirbmat čienal gátti lahka, de galgá eaiggáduššanrádji dábálaččat gessojuvvot nu ahte eaiggát beassat ráđđet nu stuora oasi badjel go dat maid gahččastatravda lei addit. Dákkár oktavuođain gessojuvvojit rájit nu movt riektegeavat mearrida.⁵³

Go eaiggáduššá eatnama meara lahka, de mearkkaša dat ahte lea vuoigatvuohta ávkkástallat daiguin riggodagaiguin mat leat mearas gahččastatravdda rádjái dahje guovtte- mehterrádjái eatnamiin mat leat mearragáttis. Dán ráji *olggobealde* leat eananeaiggádis dihto vuoigatvuodát go eaiggáduššá opmodaga mii lea meara lahka. ”Gáddevuoigatvuođa” sisdoallu čilgejuvvo mannel.

Eananeaiggáda eaiggáduššanvuoiga tvuohta ii leat dattege ollislaš. Vaikko mearas leat ge eaiggáduššanrájit, de dat ii anŋke eastat earáid atnimis buohkaivuoigatvuođa, nu movt friddja vánddardanrievtti dahje vuoigatvuođa bivdit mearas. Buohkaidvuoigatvuodát

⁵² Skogvang s. 97, s. 101 čuo.

⁵³ Falkanger s. 90-91.

gustojit beroškeahttá das gokko eaiggáduššanvuoigatvuoda rádji mearačázis manná.⁵⁴ Muhto dihto lágán luossabivddut gullet dattege eananeaiggádii luossa- ja siseananguolástuslága § 16 olis, ja dat lea dehálaš oassi ovdalis namuhuvvon gáddevuoigatvuodas. Dasto sáhtta vuodđoeaiggáda eaiggáduššanvuoigatvuodas spiehkastuvvot dihto eananvuolriggodatlágaid bokte, ovdamearkka dihte petroleuma ja ozolaš mineralaid hárrái. Miessemánu 4.b. 1973 lága nr. 21 § 1 olis eaiggáduššá stáhta norgga territoriuma vuodu petroleuma ja dan oasi mearavuodus mii lea gustohuvvon priváhta eaiggáduššanvuoigatvuhtii. Dasto addá skábmamánu 29.b. 1996 láhka nr. 72 § 1-1 norgga stáhtii eaiggáduššanvuoigatvuoda mearavuole petroleumriggodagaide ja eksklusiiva rievtti riggodathálddašeapmái. Ozolaš mineralaid lea juohkehaččas vuoigatvuoha ohcat eará olbmo eatnamis, vrd. Geassemánu 30.b. 1972 Báktelága nr. 70 § 2.⁵⁵ Lea ovddiduvvon láhkarietvadásárvalus, geahča Od.prp. nr. 35 (1998-99), ja gažaldahkan lea dohkkeha go láchkaárvalus ILO 169 art. 15 nr. 2 gáibádusa das ahte sápmelaččaiguin galgá ráđđádallojuvvot dain áššiin mat sáhttet vahágahttit sámi beroštumiid.⁵⁶

4.1.2 Gáddevuoigatvuoha

Meara oppalaš eaiggáduššanráji olggobealde, gustojit buohkaidvuoigatvuodát. Muhto buohkaidvuoigatvuodát eai leat eavttuheamit eaiggáduššanráji olggobealde, nu movt siskkobealde nai eai leat. Eananeaiggádis leat dihto vuoigatvuodát mat gustojit meara eaiggáduššanráji olggobeallái, ja mat oppalaččat gohčoduvvojit ”gáddevuoigatvuohan”. Muhtun oassi dain vuoigatvuodain leat suorgeráddjejeaddjit eará gáddeeaiggádiid fuolaid dihte, ja eará vuoigatvuodaid ges sáhtta gáibidit suorgeráddjehusa olggobealde. Ovdamearkan vuoigatvuhtii maid sáhtta

gáibidit iešgudet eananeaiggáda avádaga olggobealde, lea vuoigatvuoha friddjadit beassat opmodahkii mearas gáddái.⁵⁷

Gáddevuoigatvuoha lea earet eará definerejuvnon Rt. 1985:s s. 1128, mas celkojuvvo ahte ”gáddevuoigatvuoha lea vuoigatvuoha ráfis beassat návddašit daid buriid mat leat go opmodat lea mearragáttis.” Guovddáš oasit leat lahtta-vuoigatvuoha (friddjadis beassan opmodahkii mearas), guolástanvuoigatvuoha ja deavdin- ja huksenvuoigatvuoha. Maiddái debbuiguin ja sáttoriggodagaiguin ávkástallat gullá dán vuoigatvuhtii.⁵⁸ Dás čuovvu dáid namuhuvvon vuoigatvuodaid čilgehus.

4.1.2.1 Lahttavuoigatvuoha

Guovddáš oassi gáddevuoigatvuodas lea beassat vuolgit opmodagas dahje boahit opmodahkii fatnasiin. Iešgudetlágán eastagat mat váttásmahttet boahtima dahje vuolgima sáhttet danne leat lobiheamit. Ráhkkanusat iežas eatnama nalde sáhttet rihkkut ránnjá lahttavuoigatvuoda. Eastagiid geažil mearas mat leat ”sakka váttásmahttán” beassama, lea riektegeavat addán eananeaiggádii buhtadusa. Geavat čájeha ahte galgá oalle olu dassá go eaktu lea devdojuvnon. Maiddái guollebiebmanrusttegat ja giddenboijja guođdin sáhtta leat rihkkume lahttavuoigatvuoda. Rt. 1985:s s. 1128 ceggejuvvo gažaldat rihkku go guollebiebmanrusttet priváhta opmodatráji olggobealde, daid vuoigatvuodaid maid gádderiekti addá. Juste dan áššis eai olahat eananeaiggádat maide go eai nagodan duodaštit vahága áiegeguovdilis dahje rehkenaston ávkástallamis.⁵⁹

4.1.2.2 Guolástanvuoigatvuoha

Nu movt ovdalis lea namuhuvvon, de lea vuoigatvuoha bivdit mearas iešalddis friddja buohkaide, muhto leat soames gáržžideamit ja spiehkasteamit.

54 NOU 1993:34 s. 120.

55 Falkanger s. 60 ja s. 85j. čuo.

56 Geahča ” Norges håndhevelse av urfolks- og minoritetsbestemmelser etter folkeretten til beskyttelse av samenes rettigheter – forvaltningens håndhevelse av ILO 169, SP art 27, menneskerettighetslovens § 2 jfr § 3 og grunnlovens §§ 110a og 110c til beskyttelse av samenes rettigheter som urfolk og etnisk minoritet ” Elisabeth Einarsbøl čállán, s. 42. Spesiálačálus juridihkka 2002 čavčča.

57 NOU 1993:34 s. 126.

58 Falkanger s. 91 j.čuo.

59 Falkanger s. 92 j.čuo.

Vuođđojurdda lea ahte buot guollebivdit mat eai leat čálihuvvon guolásteddjiid lohku, sáhttet bivdit mearas muhto dušše dihto bivdoneavvuiguin, de go giehtaliinnain, oaggunstákkuin dahje firpmiin, merddiin dahje liinnain mas sturrodat lea dárkileappot čilgejuvvon. Friddja bivdovuoigatvuodas spiehkastuvvo dattege go addo ovdamunni eananeaiggádii bivdit mearas anadroma luossaguliid gitta neavvuiguin⁶⁰ nu guhkás go su mearabodni ollá, vrd. luossag.lága § 16 1. oassi b bustávva. Anadroma luossaguolli lea luossa mii vuodjá mearačázis sáivačáhcaí go eatnáiduvvá, vrd. luossag.lága § 5a. Luossabivdovuoigatvuoha ii leat ráddjejuvvon dihto báikái mearas, muhto ii eananeaiggát ge beasa friddjadit válljet gokko rádjji galgá mannat. Láhka cealká ahte ferte vuhttiiváldit...”dan báikki dilálašvuodaid nu movt bodneformašuvnnaide ja gaskka eananeaiggáda opmodagas guoskevaš bivdobáikái, dahje vieruiduvvan guollebivdodoaimmaheami”, luossab.láhka § 16 i. oassi c bustávva. Geavatláččat sáhtta vuoigatvuoha ná bivdit luosaid leat viiddis, ja das lea territoriála rádjji loahpalaš rádjjin.⁶¹Lagamus guoskevaš vuodu eaiggáda aktovuoigatvuhtii luosaid bivdit, gullet maiddáí sulložat, sulložat ja lássásat go dat oidnojit ”dábálaš ullinčázis”, luossag.láhka § 16, 2. oassi.

Finnmárkku fylkkas čuoččuha stáhta alddistis leat eaiggáduššánvuoigatvuoda stuora eananareálaide, maiddáí guovlluide mat leat meara lahka. 1800-logu loahpa rájes lea stáhta juolludan dihto *luossabivdoguovlluid* olbmuide. Dat bivdu stáhta eatnamis adnu muhtun áiggiid friddjadin, ja lea danne eahpesihkar lei go stáhtas vuoigatvuoha muddet dáid guollebáikkiid juolludeami. Danne lea maiddáí eahpesihkar gullá go luossabivdu stáhtaeatnamis stáhtii go lea eananeaiggádin, lea go dat buohkaidvuoigatvuoha maid stáhta lea fuomášán muddegoahtit dahje lea go fásta bivdo-

guovlluid geavaheapmi juoga mii addá mearrasámiide rievtti čuoččuhit eaiggáduššánvuoigatvuoda dahje geavahanvuoigatvuoda daidda seamma guovlluide.⁶²

Dál čujuhuvvojit bivdoguovllut Finn-márkku eanavuovdinkantuvrra bokte mii lea oassi Statskog Finn-márkku. Eanavuovdinkantuvrra bajit váldi lea eanavuovdinstivra man Fylkkamánni jodiha. Eanavuovdinstivrra lea earet eará vuosttaš váidinásahussan luossasjiid ohcamušaid hilgumiid oktavuodas. Eanavuovdinstivra lea dáhtton oazžut veardiduvvot láchkaásahusaid min vuodđolágalaš ja álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid ektui, go leat sádden váidináššiid Luondduhálddašandirek toráhtii loahpalaš mearrádussii. Dát dáhttumuš ovddiduvvui guovvamánu 12.b. 2002:s ja de leaš oaidnit doahttaluvvo go dát čujuhus. Min dieđuid mielde ii celkojuvvo láchkaásahusain mihkke das ahte mearrasámiid dilálašvuoha galgá vuhttiiváldojuvvo.⁶³

4.1.2.3 Deavdin- ja huksenvuoigatvuoha

Riektegeavat čájeha ahte deavdin- ja huksenriekti lea lobálaš mearas opmodatráji olggobealde nu guhká go fal ráhkkanus dahje deavdin ii hehte dábálaš vánddardeami. Mihtilmas ovdamearka huksejuvvon mearraráhkkanusii lea káijárusttet. Finn-márkulaš eananeaiggádii gii lea ožžon láchkavuodu gáddeopmodahkii ovdal 1965, galgá dattege čujuhuvvot ahte huksen ja deavdin ii galgga ”... hehttet dábálaš guolásteami”. Mearrádus dán hárrái váldui jeavddalaččat mielde daidda eanaoa mastanduodaštusaide mat čállojuvvojedje eananvuovdimiid oktavuodas Finn-márkku daid áiggiid. Jus dattege lea leamaš huksejuvvon dahje devdojuvvon ja dat rihkku namuhuvvon mearrádusa, sáhttet váilevaš váidagat ja dat ahte guhkes áigi lea gollan, dagahit ahte jávkadangaíbáduš ii olahuvvo.

Erenoamáš huksenvuoigatvuoha lea vuoigatvuoha hukset šaddadanrusttegiid

60 Ovdamearkkat gitta neavvuide leat gáidánuohtti, luossavárpi ja jođđofierbmi. Vrd. <http://www.fiskeridir.no/sider/aktuelt/kysten/side2.html>

61 Falkanger s. 95.

62 NOU 1993:34 s. 132 j. čuo.

63 Vrd. <http://www.statskog.no/news/jordsalgsstyret/protokoll/02021Prot.asp> ja Elisabeth Einarsbøl; Norges håndhevelse av urfolks- og minoritetsbestemmelser etter folkeretten til beskyttelse av samenes rettigheter.

iežas mearravuđđui. Vuoigatvuohta cegget šaddadanrusttega ii leat vuoigatvuohta cegget dákkár rusttega priváhta eaiggáduššanvuoigatvuođa ráji olggo-beallái, geahča Rugsundášši Rt. 1985 s. 1128. Dehálaš lea ahte rusttet ii vahágahte eará gáddevuoigatvuođaid čadaheamis.⁶⁴

Huksenvuoigatvuođa muosehuhttin addá vejolašvuođa gáibidit buhtadusa, vrd. Rt. 1961 s. 1114, muhto ii dalle gal go almmolašvuohta ávkástallá mearavuoduin opmodatráji olggo-bealde, geahča Rt. 1923 II s. 48 ja Rt. 1969 s. 613.⁶⁵

4.1.2.4 *Debbot ja stárátt ja vel sáttogávdnosat*

Ii leat loahpalaš rádji das man guhkás fávlái eananeaiggát sáhtta gáibidit beassat ávkástallat *debbuiguin*. Rt. 1896: s. 500 lei rádji biddjon viđa mehterii gahččastatravddalinjjá olggo-beallái. Báikkálaš vierut ja dološ áiggi rájes geavaheapmi sáhtta konkrehtadit mitalit gokko rádji iešguđet oktavuodain galgá mannat. Stáhtaeatnamis lea árvideamis álbmogis leamaš vejolašvuohta váldit dan maid dárbašit nu guhká go ovdal nai leat dan geavahan, ja nu guhká go lihttoláigoheami bokte ii leat leamaš spiehkastuvvon dáin vuoigatvuođain.⁶⁶ Sáttogávdnosiid ávkástallamis dakka-viđe duobbelis opmodatráji, lea leamaš eahpesihkkaret gullá go dat eananeaiggádii sierravuoigatvuohtan. Maiddái dalle lea báikkálaš vieruiduvvanriektehámáiduvvamiin mearkkašupmi. NOU 1988:16 alm. §:s 14 lea gáddeeaiggáda aktovuoigatvuohta debbuide, skálžžuide, sádduide ja čivrii evttohuvvon gustot 15 mehter čiekŋalassii.

4.1.3 *Gáivuonaduopmu (Rt. 1985 s. 247) – Riektehámát buohkaidvuoigatvuođaid suodjalus*

Gáivuonaduopmu spiehkasta dan váldonjuolggadusas mii cealká ahte mearraguolásteapmi lea buohkaidvuoigatvuohta. Dás čilgejuvvo duopmu, mii lea dehálaš danne go das deattuhuvvojit dilálašvuođat

«Alimusrievtti gažaldat lei galggai go máksojuvvot buhtadus go buohkaidvuoigatvuohta guolástit muosehuhttojuvvo»

mat ákkastallet manne mearrabivdu ii leat álo buohkaidvuoigatvuohtan, namalassii dat dilálašvuođat mat leat dábálaččat mearrasámi guolásteami dáfus.

Áiggun álggos čilget movt ášši ovddiduvvui Alimusriektái, ja makkár boadus áššis šattai, áššedieđuid ja makkár eavttuid sáhtta lohkat leat devdojuvvon, ja manne duopmu lea nu dehálaš mearrasámiid vuoigatvuođaide beassat guolástit mearra-čáhceguovlluin.

Alimusrievtti gažaldat lei galggai go máksojuvvot buhtadus go buohkaidvuoigatvuohta guolástit muosehuhttojuvvo. Dábálaččat lea buohkaidvuoigatvuohta (de go mearabivddus) unnán suodjaluvvon muosehuhttimiin, muhto dalle go áššái-guoskevaš guollebivddu doaimmaheapmi sáhtta gohčoduvvot *vuoigatvuođahámát geavaheapmin*, de lea doaimmaheddjiin vuoigatvuohta oazžut doaimma suodjaluvvot. Dán áššis ožžo muhtun guolásteaddjit *doarjaga* go gáibidedje buhtadusa danne go sin guolásteapmi lei vuoigatvuođa čadaheapmi.

Álggos vuos moadde fáktá dán áššis. Muhtun Gáivuotnalaš guolásteaddjit áššáskuhtte Tromssa el-fápmodoaimmahaga go gáibidedje oazžut daid vahágiid buhtaduvvot mat ledje čuožžilan go vuotna jienui maŋnel čázádatregulerema. Guolásteaddjit ledje eanas sápmelaččat. Bivdu doaimmahuvvo dálvet ja sii bivdet riddodorski mii boahatá fásta guovlluide gođđit Gáivuona siskkimus oassái. Geavahanjuohkin (namalassii iddesuhkkángielddus ja fierbmeráddjen juohke fatnasis) čuožžilii danne go bivdu ráddjejuvvui dihto geográfalaš guovlluide. Guollebivdu doahttaluvvui ealáhusdoaimman ja eará suohkanbivdit eai gilvalan seamma guovllu nalde. Vuotnabivdu lei dáid guolásteddjiid deháleamos sisaboahhtogáldu, ja das lei

64 NOU 1993:34 s. 136.

65 Falkanger s. 94.

66 NOU 1993:34 s. 136.

stuora mearkkašupmi ássama bisuheapmái. Lei erenoamáš deatalaš maiddá danne go siskkit Gáivuona ealáhusvuodđu oppalaččat lei hui heittot. Dasto aiddostahttojuvvui maiddá ahte vaikko bivdu ii lean ge doaimmahuvvon fásta bivdoguovlluin, de ii lean dat mearrideaddjin dupmui.

Riektegeavat lea ovddidan muhtun eavttuid *spiehkastit* das ahte ii addo buhtadus go buohkaidvuoigatvuohta muosehuhttojuvvo. Gáibiduvvo earet eará ahte geavaheapmi ferte leat leamaš *eksklusiiva* ja das ferte leat leamaš *mearkkašahtti ekonomalaš mearkkašupmi* geavaheddjiide, ja Alimusriekti čujuha Málátvuonna, Rt. 1969 s. 1220, ja Álttesjávrrri, Rt. 1962. s. 163 Alimusriekteduomuid eavttuide. Málátvuonaášsis celkojuvvui ahte geavaheapmi mii ii leat vuoigatvuohta mii čadahuvvo oažžut buhtadusa, ferte leat "... nu čeahkáiduvvon ja erenoamáš ahte olggobealmáilbmái orru de go livččii čadaheame vuoigatvuođa." (s.1226)

Gáivuonaduomus deattuhuvvui ahte bivdu doaimmahuvvui dárkilet ráddjejuvvon guovllu siskkobeaide, dihto jagiáiggiid, almmá olggobeali sibaáhkemiid haga, ja maiddá guolásteami stuora ekonomalaš mearkkašupmi deattuhuvvui, erenoamážit danne go Gáivuona ealáhusvuodđu muđui lei nu rašši. Oktiibuot dagahedje dát dilálašvuodát ahte guolásteapmi navdojuvvui leat riektehámátlaš geavaheapmin mii attii rievtti oažžut buhtaduvvot dan ekonomalaš vahága maid ledje gillán čázádatmuddemiid geažil.

Miellagiddevaš dán ášsis lea go duopmu čájeha ahte sáhttet gávdnot oktasaš vuoigatvuođat guolleriggodagaide dihto geavahanšlájá vuodul.⁶⁷ Dát earrána dain árbevirolaš áddejumiin ahte mearraguovlluide eai gávdno eksklusiiva vuoigatvuođat, dahje ahte vuoigatvuođat gullet ráddjejuvvon jovkui.

Dasto lea duopmu maiddá dehálaš danne go dat bealit maid Alimusriekti deattuha leat mihtilmasat juste jurá mearrasámi árbevirolaš guolásteapmái.

Vuotnaguovlluid oppalaš heajos sibahtovejolašvuodát, ja guolásteapmi mii doaimmahuvvo unnit eanet ráddjejuvvon guovlluin almmá muosehuhttimiid haga, leat mihtilmasat vuotnabivddus ja dalle maiddá mearrasámiid bivddus. Nu sáhtta dalle duopmu bohciidahttit oaiviliid oktasaš guolleriggodatvuoigatvuođaid hárrái maiddá eará riddoguovlluin. Dát lea guovddáš bealli, ja sáhtta nannet mearrasámiid gáibádusaid rivttiide mearraguovlluin go dilli lea sullii seammalágan.

Ii sáhte sihkkarit dadjat ledje go govttolašvuodádaromat dahje ákkastallamat das ahte dihtolágan geavaheapmi galgá oažžut dihto suodjaleami, mat vuite ášsis muhto árvideamis ledje dat oktiibuot ággan dupmui. Dattege oáččui guollebivdijoavku doarjaga čujuhettiin dihto lágán geavaheapmái mii lei guovddáš beallin ákkastallamis. Dáinna lágiin oažžu duopmu mearkkašumi sullasaš áššiide. Dat ágga ahte Alimusriekti dagai spiehkastusa govttolašvuoda geažil dán konkrehta ášsis ii ge dan geažil go háliidii dohkkehit priváhtarievttálaš vuoigatvuođaid mearraguollebivdui, ii sáhte doadjit duomu riekteváikkuhusa jus sullasaš ášši ovddiduvvo duopmostullui mañjelat áiggis. Gáivuonaduomu mávsolaš ákkain lea Alimusriekteduomu mañná mearkkašupmi buot sullasaš áššiin mat bohtet dasto, vaikke vel ii ge sáhte dadjat ahte duohta dilit mañit áššiin leat identalaččat. Alimusriekti dahká álo konkrehta árvoštallama juohke ášsis, aiddo danne go ii oktage ášši leat justa seammalágan go nubbi. Eará ášši lea ahte Alimusriekti mearrádusaidis bokte láchčá riekteovddideami, dainna lágiin ahte bidjet eavttuid dasa mii lea áššáiguoskevaš ja dadjá juoga dan birra maid iešguđet ákkat mearkkašit. Danne oaivildan ahte ii sáhte leat mearrideaddjin dat ahte Alimusriekti Gáivuonaduomus deattuhii govttolašvuoda-árvoštallamiid, nu guhká go mearrádus lea vuodđuduvvon ovdalis mearrádusaide ja eará riektegálduide.

Sápmelaččaide gain lea nanu gullevašvuolta luonddu geavaheapmái ja

67 Vrd. Bull. Ája-konferánsas 2004.

ávkkástallamii, lea dát riekteovdáneapmi buorre. Gáivuonaduopmu lea oassi riekteovdáneamis mas duopmostuollu ii dušše árvoštala vuoigatvuoda formálalaččat, ja mas erenoamáš dilálašvuodain sáhtta leat mearrideaddji mearkkašupmi ášši loahpalaš bohtosii. Dán ovdáneamis leat mearriduvvon dihto eavttut guollevahágiid buhtadusa ovddas Álttesjávrrri ja Málátvuona duomu, ja eavttut leat fas aiddostahttojuvvon ja viidásetovdánan Gáivuonaduomus.

Gažaldat lea maiddái lea go riekte-dilálašvuoha das movt buohkaidvuoigatvuoha suodjaluvvo, rievdan dán duomu geažil. Vuosttažettiin ferte deattuhuvvot ahte Gáivuonaduopmu ii mearkkaš ahte buohkaidvuoigatvuoda oppalaš suodjalus viiddiduvvo. Ferte dattege namuhit norgga rievtti geavahansuodjaleami dalle go geavaheapmi sáhtta gohčoduvvot vuoigatvuoda čadaheapmin. Vuodđojurdda ahte buokaidvuoigatvuodain lea hearckes suodjalus muosehuhttimiid vuostá norgga rievttis ii sáhte gustot daidda oktavuodaide main dás lea sáhka. Riektehámát geavaheapmi lea hui lahka oapmelaš vuoigatvuoda mainna oažžu rievtti oažžut buhtadusa jus vuoigatvuoha unniduvvo dahje luobahuvvo bággolonisteami bokte. Vuodđol. § 105 mielde galgá opmodaga dahje oapmelašvuoigatvuoda eaiggát oažžut buhtadusa bággolonisteami ovdas.⁶⁸ Veardidettiin galgá go konkrehta geavaheami ovddas, mii maiddái lea buohkaidvuoigatvuoda čadaheapmi, oažžut buhtadusa boahhteáiggis, lea Gáivuonaduopmu dagahan ođđa standárdda. Geavaheami bistilvuoha, intensitehta ja ekonomalaš mearkkašupmi geavaheddjiide, lea guovddážis jus ođđa áššit guovlluid geavaheami hárrái ovddiduvvojit rievttis.

Nubbe bealli lea makkár mearkkašumi duopmu oažžu ILO 169 ja SP art. 27 dulkoma ektui. Dás ovddiduvvojit moadde mearkkašumi. ILO 169 dáfus orrot duohta deastagat čájeheami ahte jus riektehámát geavahanvuoigatvuoha suodjaluvvo norgga rievtti olis, de berre

dat maid suodjaluvvot art. 14 ja SP art. 27 bokte. ILO art. 14 ja SP art. 27 sisdoallu ja ulbmil čájeha ahte dákkár dulkon livččii govttolaš. NOU 1993:34:s ii biehttaluvvo ahte sáhttet gávdnot vieruiduvvan rievttálaš guolástusvuoigatvuodat iešguđet vuonain, mat dalle leat muhtun muddui suodjaluvvon sisabáhkemiid vuostá. Danne sáhtta ákkastallat ahte rivttiin mat leat vuodđuduvvon vieruiduvvan vuoigatvuodaide dahje mat čuvvot norgga riektegeavaha, berre leat seamma suodjalus álbmotrievtti mielde.

4.1.4 Baskkes vuonat

Muhtun vuonaid dáfus čuožžila gažaldat galget go eaiggáduššanvuoigatvuodat vutnii dohkkehuvvot erenoamáš geográfalaš dilálašvuodaid geažil. Muhtun vuonat, erenoamážit Finnmárkkus, leat sihke baskkit ja seakkit, ja sulastahttet baicca jogaid ja jávrriid. Danne sáhtta sáivačáhc eguovlluidnjuolggadusat buohtastahttin mearračáhceguovlluid njuolggadusaiguin, neaktit sihke badjelmearálažžan ja jierpmemeahtumin.

Guolástanvuoigatvuoha jogain gullá eananeaiggádii, geahča Rt. 1902 s. 296. Dasto leat čázadagaid jogabodni ja johkgáddi priváhta eaiggáduššanvuoigatvuoda vuolde. Jávrriid dáfus lea seammaládje, earret gaskku jávrrri mii lea friddja. Báikkálaš vierut ja dološ áiggi rájes geavaheapmi sáhtta maid šaddat áigequovdilin nu ahte vaikko juri-dihkalaččat lea mearas sáhka, de sáhtta leat báikkálaš dilálašvuodaid geažil eahpefriddjadis guolásteapmi.⁶⁹

Gažaldahkan šaddá heivejit go dát njuolggadusat baskkes vuonaide. Gáivuonaduomus lea maiddái mearkkašupmi dasa ahte sáhtta go buohtastahttit njuolggadusaid mat gustojit siseatnanguovlluin daiguin njuolggadusaiguin mat gustojit mearračáhceguovlluin. Duomus čujuha Alimusriekti 1962 Álttesjávrrredupmui go vuoigatvuodahámát geavaheami eavttut čilgejuvvojit. Álttesjávrrreduopmu earrána

68 Vuodđol. § 105: "Jus Stáhta gáibida ahte soames šaddá addit lihkahtti dahje gitta opmodagas almmolaš geavahussii, de berre son oažžut dievaslaš buhtadusa Stáhtakássa.

69 NOU 1993:34 s. 121.

Málátvuona ja Gáivuona mearrádusain danne go doppe lei sáhka muosehuttimiin siseananguovlluin. Dát sáhtta rahpat vejolašvuoda geavahit njuolggadusaid čázádagaide mearračáhceguovlluin, mii fas sáhtta bohcidahttit oaiviliid vuoigatvuodaidd hárrái iešgudet mearračáhceguovlluin.⁷⁰ Seamma guvlui cealká ovdeš Alimusriekte-justitiárius Carsten Smith cuoŋománu 13. b. 2005-mannosaš artihkkalis Aftenpostenis, mas dadjá ahte ... “seamma riekteprinsihpaid berre sáhttit geavahit boares vieruid oktavuodas mearračázis go sáivačázis”.

Oaidnit ahte guottut leat rievddagohtán. Oaivilat das ahte mearraguolásteami vuoigatvuodas *muhtun oktavuodain* galggaše gullat oapmerievttálaš vuoigatvuodaide geavaheami geažil, boahthohtet eambo ja eambo guovddáži.

4.1.5 Guolástusrádjánágggu Norgga ja Stuorrabritánia gaskkas⁷¹

Nákkus Norgga ja Stuorrabritánia gaskkas gokko vuodđolinnjá Norgga rittu olggobealde galggai mannat, ledje riddo- ja vuotnaguolástusa báikkálaš vierut guovddáš ággan. Oanehaččat daddjojuvvon lei sáhka das mo guolástusrájá galggai bidjat, Norgga rittu olggobealde vai vuonaid siste. Loahpas Norga vuittii nákku go bođii Haag-duopmostuolu ovdii, čujuhusaiguin daidda ollu ja guhkes báikkálaš vieruide ahte ii leat leamaš friija guolásteapmi vuonain.

Ášši álggii go brihttalaš trolár bođii Várjvatvutnii 1900-logu álgogeahčen, ja dan vuosttaldedje Norgga eiseválddit čujuhettiin ahte guolástusrádjáavdat galggai vuolgit njulges vuodđolinnjás ii ge vuona siste. Ášši mearkašii ollu Norgii go dakkár rádjá mii gessojuvvui vuona siste, livččii stuorra hehttehussan Norgii, mas leat ollu ja guhkes vuonat. Stuorrabritánia fas čuočuhii vuoigatvuodas beassat bivdit Norgga vuonain ja čujuhii dasa ahte dábálaš lea mihtidit fiervávuodđolinnjás

rittui mielde, beroškeahttá das mo dilit muđui leat rittus.

Norga ja Stuorrabritánia geahčaledje čoavdit riiddu šiehtadallamiin. Norga geavahii báikkálaš beliid guovddáš ággan. Mearrarádjalávdegoddi, mii šiehtadala Norgga ovddas, čujuhii dasa ahte guolásteapmi ii leat friija ja ahte dát ferte mielddisbuktit spiehkastaga dan váldonjuolggadusas ahte mearrarádja galgá gessojuvvot vuona siste.⁷² Mearrarádjalávdegoddi čujuhii dasa ahte nama bidjan vuonabodnái lea ovdamearkan báikkálaš guolástanvieruide, ja ahte dát ain dáhpáhuvvá mángga sajis.

Go šiehtadallamat eai lihkestuvvan de mearridii Norga lága bokte guolástusrájá mii lei njeallje mearramiilla njulges vuodđolinnjás eret. Stuorrabritánia celkkii vuostái, ja ášši manai loahpas Haagii 1949. Doppe ákkastii Norga dainna ahte miehtá rittu ja vuonaid siste leat báikkálaš guolástanvierut, ja ahte romálašrievtti oahppa das ahte mearraguollebivdu buohkaide ii gusto juohke sajis. Doarjjan Norgga áššái ráhkaduvvojedje ja ovddiduvvojedje guokte čielggadusa, mat galge duodaštit guolástusa erenoamáš riektehistorjjálaš beliid, oktan vuotnabotniid nammabidjamiin duodaštussan dasa ahte gávdnojit fásta bivdosajit. Mii áddet ahte ákkasteapmi loahpas lihkestuvai go duopmostuollu duomustis s 133 cealká ná:

” Finally, there is one consideration not to be overlooked, the scope of which extends beyond purely geographical factors: that of certain economic interests peculiar to a region, the importance of which are clearly evidenced by a long usage.” (Mu vuolláisárgun.)

4.1.6 Čoahkkáigeassu

Dutkit eai leat ovttaoaivilis das mo galgá árvvoštallat fásta bivdosadjegeavaheami, ja earret eará dan ektui lei go dát geavat eaiggáduššánvuoigatvuoda geava-

70 Geahča čuo. 4.1.5.

71 Geahča Kirsti Strøm Bull artihkkala kart og plan nr 1 2005

72 Memorandum 1925: De viktigste kjensgjerninger vedrørende Norges sjøterritorium

heapmi. Čuočcuhuvvo ahte danne go eaiggáduššanvuoigatvuođas doaban ii lean seamma sisdoallu 1500-logus go dál, de eai sáhte mearrasámit gáibidit eaiggáduššanvuoigatvuođa daidda guovlluide vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuodul.⁷³

Dán eahpádusa ágga orru mu mielas veaháš badjelmearálaš. Deháleamos ferte leat dat ahte duhtada go dát konkreta geavaheapmi ja duhtada go dán geavaheami riekteáddejupmi daid eavttuid mat biddjojuvvojit oážžun dihtii eaiggáduššanvuoigatvuođa dahje geavahanvuoigatvuođa vieruiduvvan vuoigatvuođa dahje dološ áiggi rájes geavaheami vuodul. De lea vuos dat ahte menddo uhcán lea mearrasámiid guovdilis mearraguovlluid geavaheapmi ja riekteáddejupmi dutkojuvvon ahte sáhtta dahkat dakkár loahppajurdaga. Nubbi lea dat ahte sáhtta čujuhit dasa ahte gažaldat sámi vuoigatvuođaid birra eatnamiidda ja čáziide guhká lea vuodđuduvvon norgga prinsihpaide ja norgga jurddašanduohkái, eai ge leat sámi vierut ja riekteáddejupmi doarvái bures váldojuvvon vuhtii.

Riekteovddideapmi Selbuduomu ja Čáhputduomu olis mielddisbuktá ahte dál berre leat álkit vuoitit daid ákkaiguin ahte sámi vuoigatvuođat fertejit váldit vuhtii sámi kultuvrra ja iešlági. Duomut čájehit earret eará ahte ii sáhte leat mearrideaddjin ahte sámit eai leat gohčodan guovdilis guovlluid geavaheami eaiggáduššanvuoigatvuohtan, nu guhká go geavaheami viidodat ja intensitehta muitala ahte sis lei áigumuš eaiggáduššat dahje geavahit.

Sáhtta orrut leamen nu ahte dát fásta bivdosadjegeavaheapmi ii mearkkaš olus sámi guolásteaddjiide dál. Dattetge leat mánga siva dasa ahte dát vierru lea miellagiddevaš.

De vuos čájeha dát ahte *ii leat eahpelunddolaš jurddašit vuoigatvuođaid mearraguovlluin dakkárin maidda sáhtta leat eaiggáduššanvuoigatvuohta dahje geavahanvuoigatvuohta. Dasto lea vierru dakkár ágga maid dálá*

mearrasámit sáhttet geavahit go gáibidit dihto vuoigatvuođaid mearraguollebivdii. Jus eiseválddiin ii lean vuoigatvuohta gáržžidit mearrasámiid mearraguollebi vduvuoigatvuođa vuonain, de dan ferte cuiggodit ja das fertejit leat váikkuhusat viidásat digaštallamii. Guovddážiis lea maiddá *1951 guolástusráđjanágggu Norgga ja Storrabritánia gaskkas.* Guolástusráđjaážiis čujuhedje norgga eiseválddit justa dán boares virrui mii lei vuodđuduvvon guhkesáiggi, boares geavaheapmái ja riekteárbevirrui, ággan dasa ahte Norga galggai beassat geassit nugohčoduvvon njulges vuodđolinnjái.⁷⁴ Dát dahkkojuvvui danne vai sáhtii sihkarastit norgga duopmoválddi daid ollu ja guhkes norgga vuonaid badjel, ja Riikkaidgaskasaš duopmostuollu Haagas guorrasii Norgga álbmotriektedulkomii. Miellagiddevaš dás lea ahte Norgga cealkámušaid sáhtta atnit stáhtageavadin, mas ferte leat mearkkašupmi dasa mii sáhtta adnojuvvot gustovaš riektin dál mearrasámi vuoigatvuođaid oktavuodas mearraguovlluin. Dat ahte norgga stáhtas lei dat virggálaš oaidnu ahte leat leamaš priváhta bivdosajit mearas nu mañjit go 1950-logus, lea danne hui miellagiddevaš, ja das ferte leat mearkkašupmi viidásat dáid gažaldagaid dutkamii.

4.2 Eaiggáduššanvuoigatvuohta mearračázis álbmotrievtti olis

Dás suokkardallojuvvojit sámi vuoigatvuođat mearrariggodagaide. ILO 169 ja SP art. 27 leat guokte dehálaš soahpamuša dán oktavuodas. ILO 169 hárrái lea dehálaš movt doahpaga "lands" galgá dulkot. SP art. 27 dáfus lea guovddáš gažaldahkan addá go mearráduš mearrasámiide rievtti gáibidit stuorát guolleeriid go eará guolásteddjiin leat.

4.2.1 Álgokommentárat

Álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid dáfus lea Norga geatnegahttojuvvon dohkkehit sámi vuoigatvuođaid Geassemánu 27.b. 1989 ILO nr. 169 eamiálbmogiid ja čear-

73 NOU 1993:34 s 121.

74 Bull, Ája-konferánsa 2004

daid olmmošvuoigatvuodasoahpamuša olis mii dohkkehuvvui geassemánu 20.b. 1990:s. ILO 169:s leat njuolggadusat eamiálbmogiid luondduriggodatvuoigatvuodaid hárrái, muhto maiddáí dearvvašvuođa, oahpahusa, bargoeallima, giela, vieruid, mielmearrideami ja ideála árvvuid suodjaleami hárrái. Sápmelaččain leat maid vuoigatvuodát čearddalaš unnitlohkun go Norga lea dohkkehan Juovlamánu 16.b.1966 *ON-soahpamuša siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái*. Artihkal 27 addá rievtti oazžut kulturdoaimmaheami suodjaluvvot muosehuhhtiimiid vuostá, ja das lea seamma ávnnaslaš sisdoallu go vuodđol. § 110a: s.⁷⁵ Politihkalaš ja siviila vuoigatvuodaid soahpamuš lea Miessemánu 21.b. 1992 Olmmošvuoigatvuodálaga § 2 (ovl) bokte dohkkehuvvon norgga lánkan. Namuhuvvon soahpamušaid atnet ieža sápmelaččat ja earát nu guovddážin ahte suorggi eará álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid giedahallan ráddjejuvvo.

Dás ferte aiddostahttit ahte eavttut olahit eaiggáduššan- dahje geavahanvuoigatvuoda *norgga rievtti* ja *álbmotrievtti* vuodul, ii dárbbas leat dat seamma dán guovtti riektevuogádaga mielde. Jus galggaš olahit eaiggáduššan- dahje geavahanvuoigatvuoda dološ áiggi rájes geavaheami vuodul norgga rievtti mielde, de gáibiduvvo *dihito geavaheapmi mearri áiggi badjel (geavatlaččat su. 100 jagi) dan oskkus*, ILO art. 14 nr. 1:s adnojit fas doahpagat *”traditionally occupy”* eaiggáduššanvuoigatvuoda dáfus ja *”not exclusively occupy”* geavahanvuoigatvuoda dáfus. Art. 14 deattuha geavaheami karaktera, mii mearrida lea go sáhka *eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuodas* dahje *geavahanvuoigatvuodas*. Guoskevaš eamiálbmoga iežas luondduriggodatvuoigatvuoda ipmárdusas sáhttá leat ja lea mearkkašupmi art. 14. dulkomis, muhto dat ii leat *”formálalaš eaktun”* soahpamušmearrádusa eaiggáduššan- ja háldovuoigatvuoda ja geavahanvuoigatvuoda dohkkeheamis. Lea maiddáí eahpesihkar man guhká ferte

leat geavahan guovllu jus galggaš deavdit *”traditionally occupy”* nammasaš eavttu. Norgga rievtti dološ áiggi rájes geavaheami eavttuid mielde sáhttet eavttut olahit vuoigatvuodaid neaktit veahá čielgaseabbon go dat seamma vuoigatvuodát ILO nr. 169 art. 14 mielde. Dattege leat dát gažaldagat menddo eahpečielgas sihkkarit dadjat ahte nu lea. Lea ILO` áššedovdijoavkku duohken hábmet boahttevaš linjjáid. Jus soahpamuš rihkkojuvvo, de sáhttá áššedovdijoavku ovddidit ášši ILO` alimus orgána ovdii, Riikkaidgaskasaš bargokonferánssa ovdii, mii loahpalaččat sáhttá cuiget vejolaš soahpamušrihkkuimiid guoskevaš stáhtii.

4.2.2 SP art. 27 ja ILO nr. 169 dilli norgga rievttis

Álbmotriekti ja norgga riekti leat goabatlágán riektevuogádaga. Láve daddjot ahte álbmotriekti lea stáhtaidgaskasaš riekti mas stáhtat leat suverenat, ja eai vuollán earáid dáhtu vuollái go iežaset, mii earuha našovnnalaš rievttis mas borgárat leat stáhta lánkaaddi, čadaheaddji ja dubmejeaddji válldi vuollasažžan. Álbmotriekti ferte dábálaččat čadahuvvot norgga rievttis vai adnojuvvo das vuodđun.

Miessemánu 21.b. 1999 Olmmošvuoigatvuodálaga nr. 30 dohkkeheami bokte, lea SP art. 27 šaddan oassin norgga rievttis. Dat mearkkaša ahte SP art. 27 manná ovdalii norgga mearrádusaid jus šaddá vuostálaga norgga lánkamearrádusaiguin, vrd. Ovl § 3. Go SP art. 27 addá sápmelaččaide rievtti oazžut kulturdoaimmaheami ávnnaslaččat suodjaluvvot (ekonomalaččat ja fysalaččat), de lea soahpamuša čadaheamis stuora mearkkašupmi sápmelaččaid riektedilálašvuhtii.

ILO 169 eamiálbmotsoahpamuš ii leat nannejuvvon norgga rievttis nu movt siviila ja politihkalaš soahpamuš lea. ILO 169 lea álbmotrievttálaš geatnegasvuohta masa gáibiduvvo doahhtaleapmi seammaládje go eará álbmotrievttálaš geatnegasvuodain nai. Dasa lassin leat buorit ákkat dasa ahte dan doahhtalit siskkáldas rievttis.

75 Smith, Lov og Rett 1990 s. 519 ja NOU 1997:5 s. 17.

Vuostelasvuohta sáhtta eastaduvvot láhkadulkodettiin, go heive earet eará geavahit prinsihpa ahte norgga riekti jáhkkinis vástida álbmotriektái. Maiddái vuodđol. § § 110a (sámiparagráfa) ja 110c (olmmošvuoigatvuodaparagráfa) mielde galggašii ILO 169:s leat stuora mearkkašupmi. Ja go ILO 169 lea olmmošvuoigatvuodakonvenšuvdna, de oažžu maiddái olmmošvuoigatvuodálága § 1 mas celkojuvvo ahte olmmošvuoigatvuodaid dilli norgga rievttis galgá nannejuvvot, dihto mearkkašumi.

4.2.3 ILO nr. 169 "lands"-doahpaga guorahallan

ILO soahpamušas čielggadit erenoamážit guokte gažaldaga. Vuosttažettiin guorahallat man muddui ILO 169 dohkkeha mearrasámiid vuoigatvuoda oassálastit mearraguovlluid *hálddašeamis*, vrd. art. 15. Dasto geahččat makkár vuoigatvuoha mearrasámiin lea *eaiggáduššat dahje geavahit* seamma guovlluid, vrd. art. 14. Makkár vuoigatvuodát mearrasámiin leat mearračáhceguovlluide *hálldahuslaččat* ja *oapmerievttálaččat*, (seamma go *almmolašrievttálaš* ja *priváhtarievttálaš* erohus lea) vuolgá earet eará das movt mii čilget art. 15 ja 14 doahpaga "lands". Dás ii čilgejuvvo nu olu art. 15 hálddašanvuoigatvuodamearrádusa eará beliin, danne go váldojurdda lea čilget doahpaga "lands".

Art. 15:s celko ahte eamiálbmogiid vuoigatvuoha luondduriggodagaide galgá erenoamážit sihkarastojuvvot. Art. 15:s addo eamiálbmogiidda vuoigatvuoha leat mielde dáid riggodagaid *hálddašeamis*. Art. 15 nr. 2:s geatnegahttojuvvojit eiseválddit maid ráđđádallat eamiálbmogiiguin go dat riggodagat maidda stáhta lea doalahan *eaiggáduššanvuoigatvuoda* duhtaduvvojit, ja go eamiálbmogat sáhttet šaddat gillát vahága.

Article 15

1. The rights of the peoples concerned to the natural resources pertaining to their lands shall be specially safeguarded. These rights include the right of these

«Makkár vuoigatvuodát mearrasámiin leat mearračáhceguovlluide hálldahuslaččat ja oapmerievttálaččat, (seamma go almmolašrievttálaš ja priváhtarievttálaš erohus lea) vuolgá earet eará das movt mii čilget art. 15 ja 14 doahpaga "lands"».

peoples to participate in the use, management and conservation of these resources.

2. In cases in which the State retains the ownership of mineral or sub-surface resources or rights to other resources pertaining to lands, governments shall establish or maintain procedures through which they shall consult these peoples, with a view to ascertaining whether and to what degree their interests would be prejudiced, before undertaking or permitting any programmes for the exploration or exploitation of such resources pertaining to their lands. The peoples concerned shall wherever possible participate in the benefits of such activities, and shall receive fair compensation for any damages which they may sustain as a result of such activities.

Art. 14 nr.1 heivehallá eamiálbmogiid vuoigatvuoda *eaiggáduššat* ja *hálddašit*, ja geavahit daid guovlluid gos sii árbevirolaččat leat ráđđen.

Article 14

1. The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognised. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the peoples concerned to use lands exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect.

Lea dehálaš earuhit art. 14, 15. ja 16.

artikkaliid ektui go lea sáhka mearraguovlluid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodaid áddejumis ja hálddašanvuoigatvuodas. *Dat lea dehálaš danne go “lands” doahpagis ii leat seamma sisdoallu art. 14:s go dat mii lea art. 15:s ja 16:s.*

Art. 14 čilge eamiálbmogiid vuoigatvuoda eaiggáduššat ja hálddašit, ja geavahit daid guovlluid maid ráđđejit ja maid leat beassan atnit árbevirolaččat, art. 15 ja 16 ges ráđđejit man muddui stáhtat sáhttet muddet daid seamma guovlluid.

Art. 13 nr. 2:s čilgejuvvo maid “lands” doaba mearkkaša art. 15:s ja 16:s. Njuolggadusas daddjo ahte “lands” mearkkaša “the total environment”, dahje ollislaš biras (“totalmiljø” dárogieljorgalusas). Art. 13 nr. 2 definišuvdna dagaha ahte eatnamiin art. 15:s ja 16:s ferte leat viiddis ipmárdus. Dattege ii leat makkárge mearrádus das movt art. 14:s galggašii”lands” dulkot.

Lunddolaš ipmárdus “lands” doahpagis lea eanan šattuiguin ja muoraiguin ja maiddá luovos ádaiguin dego sáddot ja geađggit. Maiddá eananvuol riggodagat galget váldot fárrui, jus dain vuoigatvuodain ii spiehkastuvo lágaid bokte.⁷⁶

Vuos čilgen oanehaččat eamiálbmogiid vuoigatvuodaid čázadagain, namalassii **guovlluin gos ii leat mearračáhci.**

Jogat ja jávrrit gullet čielgasit *art. 15* vuollái, art. 13 viiddis eananguovlo-čilgejumi geažil. ILO 107 áddejumi vuodul mas ILO 169 lea vuolgán, ja soahpamuša ulbmila vuodul, mii lea eamiálbmogiid kultuvrra ja eallinlági nannen ja áittardeapmi, de fertejit jogat ja jávrrit maid gullat *art. 14* mearrádusa vuollái.⁷⁷

Soahpamuša riektedilálašvuoha lea eahpesihkkaret **mearračáhceguovlluid** dáfus.

Art. 15 hárrái leat buorit ákkat dasa ahte maiddá mearračáhceguovllut gullet dása. Art. 13 nr. 2 “lands” doaba lea definišuvnna mielde doarvá viiddis dasa ahte mearrasámiid árbevirolaš mearračáhceguovlluid geavaheapmi

maid gulašii dása. Erenoamážit art. 13 nr. 2 ulbmila hárrái, mii lea sihkkarastit ahte sámmit hálddašit daid guovlluid maid árbevirolaččat leat geavahan, muhto mat eai gula eaiggáduššanvuoigatvuhtii, ja maiddá ulbmildárkomat oppalaččat das man dehálaš mearrariggodatvuodu nannen lea, čájehivččii ahte mearraguovllut gullet art. 15:ii.⁷⁸ Dát mieldeisbuktá ahte stáhta eiseválddit leat geatnegahttojuvvon ráđđádallat mearrasámiiguin mearračáhceguovlluid muosehuhttimiid hárrái jus sin beroštumit áitojuvvojit.

Gažaldat lea leat go seamma guovllut suodjaluvvon *art. 14* mielde. Eaiggádušša nvuogitvuoha ja geavahanvuoigatvuoha ferte earuhuvvot go lea gažaldat gullet go sáltečáhceguovllut *art. 14:ii.*

Jáhkkimis galgá olu vel dahkkot ovdal go eamiálbmogat ožžot eaiggáduššanvuoigatvuoda mearračáhceguovlluide álbmotrievtti vuodul go dat ii leat čielgasit muddejuvvon, ja dalle erenoamážit danne go vuoigatvuodát mearračáhceguovlluide našovnnalaš rievtti mielde eai leat addojuvvon álbmogii priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohtan muhto buohkaidvuoigatvuohtan. Dattege ii sáhte šiitit ahte dákkár vuoigatvuodát sáhttet gávdnot dološ áiggi rájes geavaheami vuodul, ja fásta bivdoguovlluid geavaheapmi čájeha ahte leat leamaš oaivilat eaiggáduššansullasaš (dahje geavahan) vuoigatvuodaid hárrái. Nubbe álbmotriektejoavku ges oaivvilda ahte ILO 169 ii atte sápmelaččaide vuoigatvuodaid mearračáhceguovlluide art. 14 olis.⁷⁹

Geavahanvuoigatvuodaid hárrái heive jearrat sáhtta go dán oaivila olles mearrái doalahit.⁸⁰ Mearrasámiid riekti oazžut vuoigatvuodaid mearračáhceguovlluide ii leat loahpalaččat čielgan. ILO 169 art. 14 geavaha doahpaga “lands” dáid guovlluid birra maidda eamiálbmogat dihto eavttuid vuodul leat eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodát. Dárogieljorgalusas adno doaba “landområder” (eananguovllut). ILO šiehtadaladettiin lei stuora nággu

⁷⁶ Skogvang s. 82.

⁷⁷ Skogvang s. 82.

⁷⁸ NOU 1997:5 s. 39.

⁷⁹ NOU 1997:5 s. 39.

⁸⁰ Skogvang s. 83.

«Vuosttažettiin čájeha norgga Alimus-rievtti “Gáivuonaduopmu” ahte guollegodagaid eksklusiiva ávkkástallan dihto geográfalaš guovllus, sáhtta suodjaluvvot sisabáhkemiid vuostá.»

das mii doahpagii gulai, ja danne ferte sátneduođjamis leat stuora mearkkašupmi. Dasa lassin leat ulbmildárkomiin ja duohta fuolain maid stuora mearkkašupmi.

Vuosttažettiin čájeha norgga Alimusrievtti “Gáivuonaduopmu” ahte guollegodagaid eksklusiiva ávkkástallan dihto geográfalaš guovllus, sáhtta suodjaluvvot sisabáhkemiid vuostá. Dasto leat eará kultuvrrain earalágán oaivilat mearračáhceguovlluid vuoigatvuodáid hárrái main maid ferte leat mearkkašupmi. Dása lea ovdamearkan okta USA eamiálbmotjoavkkuin mii oaččui dovddástuvvot dihto earrevuoigatvuodaid mearračáhceguovlluin čearddalašvuoda vuodul. Dasa lassin leat dat ulbmildárkomat main bealuštuvvo ahte jogat ja jávrrit gullet art. 14 vuollái, maddái áigejuovdilát dás. Dás lea sáhka árbevirolaš sámi ealáhusa áittardeamis ja ovdánahttimis mii lea nannosit čadnon lundui, ja mii lea erenoamážit áitojuvvon sisabáhkemiid dáfus.⁸¹ Duohta fuolat leat erenoamáš guovddážiis dán áššis ja dat berrejit dulkodettiin deattuhuvvot. Lea veara fuomážit dan ovdáneami mii lea álgán sámi guolástusvuoigatvuodaid hárrái, go jurdda das ahte guolásteapmi lei ealáhusriekti maid eiseválddit friddjadit sáhttet muddet, lea dál rievdamme geavah anvuogatvuodajurddan dološ áiggi rájes geavaheami ja vieruid bokte.

4.2.4 Makkár rievttálaš geatnegasvuodát leat norgga eiseválddiin mearrasámiid guovdu SP art. 27 olis?

ON 1966 soahpamuš siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái art. 27:

”In those states in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language.”

SP art. 27 lea ovdabargun ILO soahpamuš nr. 169 ja sisttisdoallá unnitloguid rivttiid geavahit iežaset giela, religiovnna ja kultuvrra. SP art. 27 lea hábmejuvvon vealaheami gieiddusin, muhto lea sihkkaris riekti ahte mearrádus dasa lassin addá materiálalaš suodjalusa sisabáhkemiid vuostá ja rievtti gáibidit posiitiiva doaimmaid. Sápmelaččat leat čearddalaš unnitlohku, ja lea vuoigatvuodasubjektan dán mearrádusa olis, stáhta fas lea geatnegasvuodasubjektta ja lea dan ovddasvástádus čuovvolit geatnegasvuoda doaimbajuid bokte.

Dás čilgejuvvojit SP art. 27:s nannejuvvon vuoigatvuodát mearrasámiide, ovddeš professor Carsten Smith čielggadeami vuodul, mii lea almmuhuvvon **Lov & rett 1990 s. 507**. Dalle lei Norgga aittobáliid dohkkehan ILO 169, ja duššefal moadde jagi ovdal lei vuodđolágasuodjalus sámiide álbmotjoavkun šaddan duohtan. Dán lea vuogas diehtit boahttevaš čilgehusa logadettiin.

Carsten Smith čielggadeapmi lea guovddážiis mángga ártta geažil. Vuosttažettiin lea okta Norgga eanemus árvvušadnojuvvon juristtain čállán čielggadeami. Dasto lei Sámediggi ja Guolástusdepartemeanta dingon čielggadeami mas ulbmilin lei gávnnahit makkár rievttálaš geatnegasvuodát eiseválddiin ledje guolástussuorggis. Ja čielggadeapmi lea velá dehálaš go lea vuosttaš dákkár čielggadeapmi mas sámi

81 Vrd. Smith, Carsten, Lov og Rett 1990 s. 507 ja s. 522.

guolástusvuoigatvuodát guorahallojuvvojit juridihkalaš oktavuodas.

Dán guorahallamis lea seamma fáddá go dat maid Carsten Smith čielggadii 1990: s ja danne bájuhuvvojit stuora oasis 1990 čielggadeamis dás. Vuos čilgejuvvojit norgga njuolggadusat guolástussuorggis oanehaččat álggahussan álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid čilgemii, seammaládje go Smitha čielggadeamis.

Carsten Smith álgá daiguin riekteprin-sihpaiguin mat čatnet stáhta eiseválddiid guolástusmuddemiid oktavuodas. Guolástussuorggi hárrái eai leat makkárga njuolggadusat mat gustojit dušše sápmelaččaide, ja danne ferte sin vuoigatvuodaid gávnnaht sin dábálaš luondduriggodatgáibádusaid vuodul.

Smith álgá 1972 Oassálastinlága nr. 57 (dál Njukčamánu 26.b. 1999 Oassálastinláhka nr. 15) ja 1983 Mearraguolástuslága nr. 40 čilgemiin, ja namuha dalle daid viiddis *muddenfápmudusaid* mat dain čuvot.

Vuosttažettiin čujuha son ahte ii leat oktage mearrádus mii erenoamážit namuha *sámi fuolaid*. Dasa cealká son ahte ii leat mihkke mii eastada ahte daid sáhtttá ja galgá vuhtiiváldit. Sihke álbmotrievttii ja norgga rievtti vuodđolága § 110a mielde leat dát relevánta fuolat guolástusa heivehettiin. Maiddái dalle go hálddašeamis adno árvvoštallan, leat eiseválddit čadnon min riikkaidgaskasaš ja vuodđolágalaš geatnegasvuodaid bokte, čuoččuha Smith ja čujuha Alimusrievtti 1982 Álttá-Guovdageaidno-čázádaga mearrádussii.

Smith konklusuvdna lea ahte sámi beroštumit leat vahágahttojuvvon norgga eiseválddiid guolástussuorggi láhkaáshushábmema geažil. 1990:s lei stuorámus gáržžideapmin fanaseriid sturrodat. Dát váikkuhii riddoguolásteddiid barggaheapmái, ja erenoamážit sámi servvodaigaide mat leat sorjavaččat guolástusas.

Dasto čilge Smith SP art. 27 ja ILO 169 álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid.

Vuos čilge son SP art. 27, man son dulko juste jurá ILO 169 čuovggas, ja das ahte sápmelaččat leat dohkkehuvvon Norgga eamiálbmogin. Son nanne ahte SP art. 27:

s lea materiálalaš kultursuodjalus (fysalaš ja ekonomalaš), ja ahte dat mielddisbukttá positiiva doaibmabijuid gáibádusa. Dasto buohtastahtttá Smith vuodđolága § 110a: ain ja lohka dán mearrádusa sisdoalu dáfus addit sápmelaččaide daid seamma vuoigatvuodaid go SP art. 27. **ILO 169** hárrái lea son eambbo várrogas, ii ge loga mearračáhceguovlluid sáhttit lohkkot soahpamušas. Dan ovdáneami oktavuodas mii lea leamaš mañemus 14 jagi, de sáhtttá čuoččuhit ahte dát dulkojuvvo ILO 169: s, ii leat šat liikka nanus. Erenoamážit art. 15 hálddašanrievtti dáfus ja art. 14 geavahanvuoigatvuoda dáfus sáhtttá dán garraseappot problematiseret, geahča earet eará Skogvang s. 83 “Samerett” oahppogirjiis.

Vuodđolága § 110a ja SP art. 27 vuodul, čilge Smith gažaldaga lea go sápmelaččain *vuoigatvuohta oazžut stuorát oasi guolástanhivvodagas* eará guolásteddiid ektui, dainna ákkain ahte sis lea riekti positiiva vealaheapmái go dat leaš dárbbalaš kultursuodjaleami várás. Go árvvoštallojuvvo lea go muosehuhttin mearrasámi guolásteamis, rihkkon daid geatnegasvuodaid mat eiseválddiin leat sámerievtti suorggis, de árvvoštallojuvvo dat muosehuhttima šlája ja viidodaga vuodul negatiiv dahje positiiv vealaheami mearkkašumis.

Muosehuhttima šlája hárrái, lea ágga muosehuhttimii guovddážis. Jus guolástusgáržžideamit čadahuvvojit dohkálaš riggodathálddašeami geažil, de ii rihko muosehuhttin sámi vuoigatvuodaid go mudden lohko dalle guolásteami suodjaleapmin, ii ge muosehuhttimin. Guovddáš gažaldat lea lea go sámi guolásteamis nu gohčoduvvon sámi iešvuohta. Gažaldahkan lea maid ahte leat go duššefal árbevirolaš ja kultuvrralaš ealáhusat suodjaluvvon mearrádusa bokte, vai lea go eará ealáhusain nai riekti oazžut suodjalusa muosehuhttimiid vuostá. Guolásteapmi lea árbevirolaš, muhto ii leat dan dihte erenoamáš kultuvrralaš ealáhus go guolástan eai leat duššefal sápmelaččat. NOU 1984:18:s lea sáhka guovddášavodagas mas suodjalus raššu mađi guhkkeli kultuvraspesifihkalaš

ja árbevirolaš ealáhusain gáidá. Smith cuige ahte ii leat mearrideaddji makkár doaibmabijuid álggaha, muhto movt dát doaibmabijut váikkuhit sámi kultuvrii. Dás leat erenoamážit guokte beali maid vuhtiiváldit. Vuosttažettiin lea sámi kultuvra nannosit čadnon lundui, ja dasto lea sámi kultuvra hui rašes dilis. Dát bealit mielddisbuktet ahte sámi guolásteapmi ferte gohčoduvvot árbevirolaš sámi ealáhussan mii dalle gullá SP art. 27 árbevirolaš kultursuodjalusa vuollái.

Muosehuhttima viidodaga dáfus čuoččuha Smith ahte dan ferte ollislaččat árvvoštallat. Álttáduomus (Rt. 1982 s. 299) lea sáhka unnimusgáibádusas “stuora ja sakka vahágahtti muosehuhttimiin” sámi beroštumiid hárrái. Dáid eavttuid, čuoččuha Smith, ii sáhte nu garrasit geavahit guolástussuorggis. Dás lea sáhka rievdaduvvon guolástusmuddemis ja sápmelaččaid posiitiiva vealaheamis, Álttáduomus lei baicca jearaldahkan sáhtii go SP art. 27 bokte eastadit Álttá-Guovdageainnu čázádaga reguleremis. Danne ja maddái danne go norgga eiseválddit leat modifiseren Alimusrievtti oaiviliid dán áššis, fertet dahkat ollislaš árvvoštallama. Mearrideaddji beallin dás ferte leat dat kulturvuodđu mii lea báhcán mañnel go muosehuhttin lea dáhpáhuvvan. Buot muosehuhttimat mat áitet sámi ássama, leat dalle hui negatiivat sámi kultuvrii ja mearrasámi kultuvrii.

Smith lohká stáhtas leat dihto juridihkalaš geatnegasvuodaid mearrasámiid guovdu norgga rievtti ja álbmotrievtti mielde.

Ovdal go joatkit dáid oaiviliiguin, de ovddidan moadde dárkoma daid gáržžidemiid hárrái mat leat leamaš 1900-logus ja mat leat čuohcan erenoamáš garrasit mearrasámi guolásteddjiide. Mearrasámit leat mángga guovllus nu váttis dilis, ahte jus mearraguolásteapmi ain eanet muddejuvvo, de šaddet ollusat sis heaittihit guolástusdoaimma. Dát njuolga rihkošii riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid earet eará SP art. 27, ja Smith čujuha ahte

mearrideaddjin dás ferte leat dat mii lea báhcán mañnel go muosehuhttin lea dáhpáhuvvan. Stuora sisabáhkemat ja viiddis guolástusmuddemat leat dál bistán fargga 15 jagi, ja olu mearrasámit leat oalát gáržžohallame. Danne heive jearrat eai go dát muddemat gula SP art. 27 suodjalansuorgái, ja leat go dalle eiseválddiid ollislaš muosehuhttin-doaimmat mearraguolásteamis dáid jagiid lobiheamit.

Čielggadeapmi maid Guolástusdepartemeanta dalle dingui, ii leat dattege buktán váikkuhusaid dasa movt eiseválddit hábmejit guolástuspolitihka mearrasámiid vuoigatvuodaid ektui. Dán čájeha iskan mii 2002:s čadahuvvui hálddahusas go departemeanttat galge čilget movt iešgudet fágasurggiid riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát čuovvoluvvojedje.⁸² Guolástusdepartemeanta ii leat čuovvolan daid geatnegasvuodaid maid Smith-čielggadeapmi čilge leat departemeantta doaibman. Dát čájeha guottu mii dađibahábui lea dábálaš maddái muđui hálddahusas go sámi vuoigatvuodát eai doahttaluvvo doarvái bures.

«Vuosttažettiin lea sámi kultuvra nannosit čadnon lundui, ja dasto lea sámi kultuvra hui rašes dilis. Dát bealit mielddisbuktet ahte sámi guolásteapmi ferte gohčoduvvot árbevirolaš sámi ealáhussan mii dalle gullá SP art. 27 árbevirolaš kultursuodjalusa vuollái..»

82 Einarsbøl, Elisabeth. “Norges håndhevelse av urfolks- og minoritetsbestemmelser ette folkeretten til beskyttelse av samenes rettigheter”

5 NORGGA GUOLÁSTUSLÁGAT JA HÁLDDAŠEAPMI

Dán kapihttalis suokkardallojuvvojit ja árvvoštallojuvvojit norgga guolástuslágat ja soames láhkaásahusat. Dás čilgejuvvojit maiddá muhtun guovddáš doahpagat guolástussuorggis ja norgga guolástuslágat álbmotrievtti ektui. Dasto čilgejuvvo vel movt hálldahus doaimbá.

5.1 Norgga guolástuslágat

Guovddáš lágat leat Geassemánu 3.b. 1983 Mearraguolástusláhka nr. 40 (mearragl.) ja Njukčamánu 26.b. 1999 oassálastinláhka nr. 15 (oassálastinl.). Ii goappáge lágas celkojuvvo čielgasit ahte mearrasámiid dili galgá dahje sáhtá vuhtiiváldit.⁸³ Mearraguolástusláhka lea bivdomuddenláhka mas leat njuolggadusat movt ieš guolásteami doaimmahit, Oassálastinláhka lea fas bijusmuddenláhka mii mearrida eavttuid movt guolástussii searvat. Goappaš lágain oažžu hálldahus viiddis fápmudusaid muddet guolástusdoaimma láhkaásahusaid bokte. Láhkaásahusat sáhttet gustot dihto guovluide dahje oppa riikii. Láhkaásahusat earuhuvvojit maiddá das ahte leat go bistevaččat dahje áigeráddjejuvvon. Láhkaásahusat sáhttet leat addojuvvon ovttá dahje eanet lágaid vuodul.

5.1.1 Guovddáš doahpagat

Čuovvovaččat čilgen soames guovddáš doahpágiid ja ortnegiid mat adnojit guolástussuorggis maid lea vuogas diehtit.

Go lea sáhka **dábálaš bivdoneavvuin** eahpedábálaš bivdoneavvuid ektui, de sáhtá buohtastahttit aktiiva ja passiiva bivdoneavvuiguin. Dábálaš bivdo-

neavvut gohčoduvvojit passiivan go leat eambbo resursagáhtejeaddjit ja hehttejit badjlemearálaš guollebivddu. Ovdamearkan dakkár neavvuide leat liidna, fierbmi ja váđđu mat leat dehálaš bivdoneavvut árbevirolaš vuotnabivddus. Aktiiva neavvut leat ges feastonuohhti ja snoraldatnuohhti. Dát bivdoneavvut leat leamaš áittan vuotnabivdui ja álbmoga vejolašvuodaide ealihit iežaset guolástemiin, ja dat eai leat goassege leamaš adnon Finnmárkku árbevirolaš vuotnabivddus.⁸⁴ Fatnasat mat dakkár neavvuiguin leat bivdán, leat dábálaččat leamaš dan mađe stuorrát ahte leat olggobeale vuonaid bivdán. Muhtun passiiva neavvut sáhttet maiddá leat hui beaktilat. Ovdamearkan dasa lea snoranuohhteguolásteapmi maid eiseválddit leat gáržžidan danne go lea hui beaktilis nuohhtesullasaš bivdoneavvu.⁸⁵

Guolástussuorggis leat mánga registara, ja dain leat iešgudetlágán doaimmat.

Guolásteddjiid lohku lea dehálaš registtar masa buohkat geat diinejit guolástemiin, čállojuvvojit. Dat adno vuodđun vuoigatvuodaid juolludeapmái, sihke ealáhuslobi oažžut ja guolásteddjiid ealáhatruđa oažžut. Guolásteaddji ferte leat deavdán 15 jagi, ja jus guolásteapmi lea váldoealáhussan de čálihuvo nu gohčoduvvon Blad B:ii, ja jus guolásteapmi lea lotnolasealáhussan de čálihuvo Blad A:ii. Goabbatge bláddái leat biddjon gáibádušat sisaboádu sturrodaga hárrái guolásteamis ja/dahje eará ealáhusas. Go fanas lea ožžon ealáhuslobi, de galgá čálihuvo **markaregistarii**. Dasa registrerejuvvojit

⁸³ Vrd. Smith-čielggadeami.

⁸⁴ NOU 1997:4 s. 313.

⁸⁵ NOU 1997:4 s. 313.

diedut fatnasa duohta dilálašvuodaid hárrái. Fatnasiid merkema ulbmil lea buorebut láhčit dili bearráigeahččaneiseváldiide.

1990-logu álggus ásahuvvui riddoguo- lásteami várás fanasearreortnet ja máksimálaearreortnet. Fanasearretortnega searvamii gáibiduvvui ahte lei dihto sálašhivvodaga olahán golbma ovddit jagi. Dasa lassin galggai guolásteaddji leat ollesáiggeguolásteaddjin, ja fanas galggai leat čálihuuvon mearkaregistarii. Go fanasearreortnegii searvá de mearkkaša dat ahte oazžu juolluduvvot eari fatnasa sturrodaga vuodul. Sii geat eai deavdán eavttuid, šadde baicca searvat máksimálaearreortnegii. Dan ortnegis bissehuvvui guolásteapmi go ollislaš earri lei bivdojuvvon, beroškeahhtá das lei go guolásteaddji háhppehan guolástit iežas oktagaslaš máksimálaeari. Ulbmil eiseváldiid njuolggadushábmemiiguin dorskeroasu oktavuodas, lei fuolahit eanemus dorskesorjjavaš guolásteddjiide stuorát eriid go earáide. Dát čuzii erenoamáš garrasit mearrasámi guolásteddjiide.⁸⁶ Dađistaga leat dáid earreortnegiid sadjái boahtán eará namahusat, dál gohčoduvvo fanasearreortnet Joavku I, ja máksimálaearreortnet fas Joavku II.

5.1.2 Gaskavuohhta álbmotrievtti ektui

Lea dehálaš fuomášit ahte mearraguolástuslága §:s 3 čielgasit čujuhuvvo ahte láhka lea geanoheabbo go dat maid álbmotriekti dahje soahpamuš amas stáhtain gohčču. Dalle sáhttet sihke riikkaidgaskasaš soahpamušat ja álbmotrievttálaš vieruiduvvan vuoigatvuohta dagahit ahte norgga riekti olgušuvvo. Dás lea earet eará ILO 169:s ja SP art. 27:s stuora mearkkašupmi go ii leat lunddolaš ahte mearráduš gusto aivvestassii guolástusguoskevaš riikkaidgaskasaš soahpamušaide. Erenoamážit berre deattuhit mo dat daddjuvvo, go dás lea sáhka olmmošvuoigatvuođain. Maiddá norgga rievtti mielde sámelága ja vuodđolága § 110a bokte, ja

«Ulbmil eiseváldiid njuolggadushábmemiiguin dorskeroasu oktavuodas, lei fuolahit eanemus dorskesorjjavaš guolásteddjiide stuorát eriid go earáide.»

álbmotrievtti ILO 169 ja SP art. 27 bokte galget sámi beroštumit vuhtiiváldjuvvo guolleriggodagaid hálddašeamis.

Mearraguolástuslága § 4 olis leat Guolástusdepartemeantas viiddis fápmudusat guolásteami muddet. Láhkaásahusaid gárvvistettiin leat muhtun álgoeavttut mat gustojit mas iešguđetlágán beliid ferte vuhtiiváldit. Árvvoštaladettiin galgá go láhkaásahusaid addit leat vuodđun dat dilálašvuodát go lea sáhka mearrariggodagaid hálddašeamis ulbmilaš vuogi mielde, go riikkaidgaskasaš soahpamušaid geažil lea dárbu dahje go rašunála ja ulbmilaš guolásteami ja bivddu doaimmaheapmi ja čadaheapmi dan gáibida., geahča § 4 1. oasi.. Smith cuige čielggadeamisttis ahte ovdabargguin čujuhuvvo riikkaidgaskasaš soahpamušaide guolásteami hárrái. Ii leat dárbbaslaš mearridit mii namuhuvvon mearrádušsui gullá go riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát galget doahttaluvvot ja čuvvojuvvo danne go mis leat juridihkalaš ja politihkalaš geatnegasvuodát sámiid ektui danne go sámit lea álgoálbmot ja čearddalaš unnitlohku.

5.1.3 Oanehaččat mearraguolástuslága ja oassálastinlága birra

Oanehaččat daddjon leat mearraguolástuslágas mearrádušat muddema, giehtaguššama ja bearráigeahču birra. Láhka mearrádušat addet earet eará lobi ráhkadit láhkaásahusaid iešguđetlágán bivdoráddjemiidda, mas eari, bivdoáiggiid, šlájaid ja bivdoneavvuid njuolggadusat leat guovddázis. Dán oktavuodas lea earremuddejeaddji láhkaásahusain stuora mearkkašupmi. Mearrasámit leat dovdan iežaset vealahuvvon erenoamážit earremuddemiid dáfus go mañemus 10-15 jagi earrevuogádagat leat leamaš ávkin

86 Sámi guolástuslávdegotti árvalus s. 93.

dušše dan guollebivdui maid mearrasámit eai doaimmat. Stuorámus váttisvuohtan lea ahte fanasearrevuoigatvuohta čadni dihtolágán beassanráddjemii. Duššefal guolásteaddjit geat sáhtte duođaštit iežaset leat bivdán dihto sálašhivvodaga mañemus jagiid, ožžo fanaseari, ja dán eavttu geažil olggustuvvojedje eanas mearrasámit njuorjomárramiid ja badjelmearálaš guolásteami geažil. Mearrasámit bággehalle baicca maksimálaearreortnega vuollái. Sii ožžo dalle unnit eriid ja ja diinejedje unnit sisaboaiduid mearraguolástemiin.

Oassálastinlágas leat ges mearráduusat mat muddejit lobi guolástit mearas. Leat golbma vuoddoeavttu mat fertejit devdojuvvot jus lobi galgá oažžut, ja dat leat čadnon guolásteddjiid logu registreremii, mearkaregistarii ja ealáhuslobi gáibádussii.

Okta eaktu oažžut ealáhuslobi lea ahte guolásteapmi lea dienasláhkin, vrd. oassálastinlága § 4 1. oasi. Lága § 3 1. oasi mielde lea guolásteapmi dienasláhkin go dušše guolásteapmi lea áigái bohtun dahje go lea ealáhussan lotnolasat eará ealáhusain. Guolásteddjiid lohku lea ráhkaduvvon lánkaásahus mii mearrida ahte guolásteapmi lotnolasealáhuslágis ferte dahkat dihto oasi ollislaš sisaboaidus jus registarii galgá sáhttit iežas čálihit.⁸⁷ Mearrasámi guolásteddjiide geat dábálaččat leat čálihuvvon Blad A:ii geain lea guolásteapmi nubbin ealáhussan, lea gáibádussan ahte guolásteapmi galgá dahkat unnimusat beali álbmotoaju vuoddosupmis. Njuolggadusat eai leat ráhkaduvvon mearrasámiid árbevirolaš ealáhusdoaimmaheapmái buorrin. Unnimus gáibáduš berre leat ahte eriiguin birgešii, juogo dušše dainna dahje lotnolasat eará ealáhusain. Seamma gusto dan gáibádussii ahte guolásteaddji ii sáhte čálihuvvot guolásteddjiid lohku jus bargá olles doaimmas earret guolásteami, mas ollislaš doaimma lea definerejuvvon leat sisabohtun mii lea eambbo go 4G. Maiddái dás heive jerrat sáhtta go dán eará ealáhussisaboaidu ráji bisuhit. Váttisvuohtan lea maid oassálastinlága

gáibáduš ahte galgá ovdal leat guolástan. Gáibádušat čávgejuvvojedje 1999 lánka-rievdadusain go guolástusdoaimma golmmá jagis mañemus logi jagis rievdaduvvui golmmá jahkái mañemus viđa jagis. Oaidnit dalle maid ahte maiddái ealáhuslobi oažžumis leat gáržžideamit mat resursadilálašvuođa geažil oppalaččat vaháguhttet mearrasámiid dili. Váttisvuohtan ii leat duššefal lobiid rádđen, muhto maiddái dat go dat goarddus váikkuhusat maid njuolggadusat duođai dagahit mearrasámiid ovdii, eai buhtaduvvo.

5.1.4 Áigeguovdilis lánkaásahusat - oasáš

Dás čilgejuvvojit muhtun guovddáš lánkaásahusat mat muitalit veahá mearrasámiid dálá dili birra. Dás čilgejuvvojit dušše muhtun oasis, erenoamážit dat lánkaásahusat mat gusket dábálaš mearrasámi guolásteapmái. Dorskebivdu dábálaš bivdoneavvuiguin ja gonagasreabbá bivdu deattuhuvvo.

Mearraguolástuslága §§ 4, 5 ja 9 lánkavuoduin leat mearriduvvon lánkaásahusat mat *muddejit 2004 dorskebivddu dábálaš bivdoneavvuiguin 62. govdatgráda davábealde*. Vuoddoáigumuššan lea gielidit dorskebivddu dábálaš bivdoneavvuiguin 62. govdatgráda davábeale. Lánkaásahusa mearrádušain spiehkastuvvo § 2:s fatnasiid dáfus. Dás earuhuvvojit dat fatnasat mat leat badjel 28 mehtera guhku ja dat fatnasat mat leat unnibut. Ovdamearkan sáhtta namuhit ahte fatnasat vuollel 28 mehtera I Joavkkus sáhttet guolástit 118.017 tonna dorskki, ja fatnasiidda vuollel 28 mehtera II Joavkkus lea biddjon 14.431 tonna dorski, vrd. § 3. Danne lea stuora vealla das ahte gullá go guolásteaddji I Jovkui vai II Jovkui guolásteami gánnaheami hárrái dan guollehivvodaga geažil maid olaha, ja daid earrevuogáthámiid erohusat mat leat dál.

Čakčamánu 12.b. 2003 lánkaásahusas nr. 1484 leat maid eavttut guolásteami searvamii. Lánkaásahusa §:s 2 leat fatnasiidda biddjon eavttut go servet **I Jovkui**. Earret dan ahte fanas ferte leat

⁸⁷ Vrd. Guolásteddjiid, bivdiid jna. logu čáliheami lánkaásahus.

čálihuvvon mearkaregistarii, ahte eaiggát ja heavsmánni leaba čálihuvvon guolásteaddjiid lohku Blad B vuollái, ja ahte fanas lea muđui heivvolaš, de ferte fatnasis leamaš lohpi searvat guollebivdui 2003: s. Dán mañemus eavttus sáhtta spiehkastuvvot jus guoskevaš fanas deavdá eavttuid dihto guolástandoaimmaid dáfus 1999, 2000 ja 2001 jagiid, dárkilet čilgejuvvon guollešlájaid dáfus dahje seahkalas guollešlájaid dáfus. **II Joavkku** fatnasiidda gustojit seamma eavttut go I Joavkku fatnasiidda, earret gáibádusa ahte mañemus jagiid galgá dihto guolásteadoaimmearri leat čadahuvvon.

Gonagasreabbábivddu hárrái leat maid duodaštusat dasa ahte eiseválddit eai leat njuolggadusaid hábmedettiin beroštan mearrasámiid dilis. Dása guoskevaš lánkaásahus lea Borgemánu 11.b. 2003 Lánkaásahus 2003 gonagasreabbábivddu searvama mudden ja lohpi. Gonagasreabbábivddu eavttut leat dan duohken guđe jovkui guoskevaš guolásteaddji gullá.

I Jovkui gustojit muhtun vuoddoeavttut nu go dat ahte fanas ferte leat čálihuvvon mearkaregistarii, dat ferte leat gaskkal 7 ja 15 mehtera guhku ja guolásteapmi ferte leat váldoealáhussan, ja dasa lassin ferte guolásteaddjis leat leamaš lohpi searvat I Joavkku guolásteapmái 2002: s. 2002 guolásteapmi gáibádusas sáhtta spiehkastuvvot jus lea bivdojuvvon unnimusat 5 tonna dorski dahje 1600 lihttara áhkacincuccu unnimusat guovtti jagis 2000, 2001 dahje 2002 jagiin.

II Joavkku searvamii gustojit dattege seamma vuoddoeavttut earret gáibádusa ahte guolásteapmi galgá leat liigeealáhussan ii ge váldoealáhussan. Maiddá dás sáhtta spiehkastit jus lea bivdán dihto meari dorski dahje áhkacincuccu unnimusat guokte jagi 2000, 2001 dahje 2002 jagiin, namalassii 3 tonna dorski ja 800 lihttara áhkacincuccu. Oaidnit ahte erohus I Joavkku ja II Joavkku guolásteami gaskka, lea dat ahte lea go guolásteaddjis guollebivdu váldoealáhussan vai liigeealáhussan, mas gáibádus dihto sálašhivvodahkii, spiehkastettiin eavttus searvat 2002 guollebivdui, lea veahá unnit go guolásteapmi

lea liigeealáhussan go dalle go lea váldoealáhussan.

Guovddás gažaldahkan lea movt doahpaga "searvan fatnasiin" galgá dulkot lánkaásahusa §:s 3 2 oasis a ja b bustávain ja §:s 10 2. oasis a ja b bsutáva. Lea gažaldat lea go gáibádussan ahte ferte leat seamma fatnasa geavahan dorske- ja áhkacincuccu bivddus ovddit jagiid go dat maid dál geavaha gonagasreabbábivddus. Lean lunddolaš dulkot nu ahte seamma fanas galgá geavahuvvot olles referánsaáigodaga go sátni "fatnasa" (fartøyet- bestemt form entall) adno. Dat čuozašii garrasit sidjiide geat iešguđet ákkaid geažil leat lonuhan fatnasa, ja danne lea ohcangiedahallama bagadusa 2003 gonagasreabbábivddu lobi searvama hárrái mielde lohpi lonuhit fatnasa, dainna eavttuin ahte sihke boares fanas ja odđa fanas devdet lága gáibádusaid muđui. Dalle gusto fanassturodatgáibádus sihke boares fatnasii ja odđa fatnasii. Dát lea okta vejolaš vuohki dulkot doahpaga "searvan fatnasiin" ("deltatt med fartøyet"), ja dat lea dalle vahágin mearrasámiid dillái. Earret dan ahte mearrasámit šaddet bivdit dihto meari dorskii ja áhkacincuccu vai ožžot gonagasreabbábivdolobi, de gáibiduvvo maiddá ahte fanas mii geavahuvvo dorske- dahje áhkacincobivddus maiddá deavdá fanasguhkkodatmeari mii lea gaskkal 7 ja 15 mehtera.

Livččii miellagiddevaš diehtit guđet bealit leat mearridan gáibádusaid mat dagahit ahte fatnasat vuollel 7 mehtera eai mahkáš dohkke dorske- dahje áhkacincoguoalásteapmái. Mearrasámit ieža eai ane guolásteami unnit fatnasiiguin hehte- hussan dákkár bivdui.

Bagadusas daddjo ahte ulbmil njuolggadusaiguin gonagasreabbábivddu hárrái, lea veahkehit daid guolásteaddjiid geat varohuvvojit eanemusat gillát liigesállašiguin dorskebivddu ja áhkacincobivddu oktavuodas. Dalle orru imaš ahte Deanuvuona mearrasámit geat vásihit ahte gonagasreabbá billista sihke firpmiid ja guolásteami, eai vuoruhuvvo. Dál ii leat Deanuvuonas báljo vejolaš guolástit firpmiin. Departemeantta bagadus orru manname iežas njuolggadusaid vuostá go lea sáhka vuoruheamis. Mearrasámiid

erenomáš dilálašvuodain maid leat šaddan gillát, ii oro leamaš mearkašupmi daid njuolggadusaid hábmemis mat dál leat gonagasreabbábivdu olis.

5.2 Hálddašeapmi

Dán kapihttalis geahččat movt lánkaáhusat hábmejuvvojit ja geain lea válđi mearridit guolástusgažaldagain. Beassat oaidnit ahte hálddašeamis lea stuora fápmu guolástuspolitihka guovddáš osiin lánkaásahusválddis bokte, mas earet eará eriid mearrideapmi lea guovddázis.

5.2.1 Guolástushálddašeami ovdáneapmi

Mátkkošteapmi meara nalde lea gaskaáiggi rájes juo leamaš muddejuvvon iešguđetlágán mearrádusaid bokte.⁸⁸ Mearrádusat sáhtte báikkálaččat dahje olles riikkas gustot, ja nu lea maiddái dál lánkaásahusaid hábmemis. 1270:s čohkkii Gonagas Magnus Lagabøte buot báikkálaš lágaid oktan riikaviidosáš lánkan. Dattege adnojedje eanas báikkálaš mearrádusat maiddái lánkačohkkema mañnel. 1800-logu gaskkamuttuide gustojedje eanas oamastuvvon vuoigatvuodát ja báikkálaš njuolggadusat ja ortnegat. Báikkálaš lágaid doahhtaleapmi rievddadii. Beroštanveara lea dattege ahte dat báikkálaš lágat ledje álgun norgga guolástushálddašeapmái. 1859:s ásahuvvui sierra guolástushálddahus go nammaduvvui diedaolmmái guhte oačču ovddasvástádusa doaimmahit guolástusiskkademiid. 1886:s ásahuvvui sierra guolástushálddahus, mii ovdánii danin maid dál gohčodit Guolástusdirektoráhtan.⁸⁹ 1946:s ásahuvvui sierra guolástusdepartemeanta mii lei máilmmi vuosttaš departemeanta mii bargá aivve guolástusgažaldagaiguin.

5.2.2 Dálá guolástushálddašeapmi⁹⁰

5.2.2.1 Álgu

Norgga guolástushálddašeamis leat mánnga beali ja Guolástusdepartemeanttas lea bajemus politihkalaš válđi. Guolás-

«1946:s ásahuvvui sierra guolástusdepartemeanta mii lei máilmmi vuosttaš departemeanta mii bargá aivve guolástusgažaldagaiguin»

tusdepartemeanttas leat iešguđetlágán ovddasvástádussuorggit, namalassii guolástapmi ja bivdu, guolástusindustriija, mearadoallu ja riddohálddašeapmi. Deataleamos bargun lea hábmet ja čadahit guolástuspolitihka, ovdánahttit nanabistevaš ja ekonomalaččat gánnáhahti guolástus- ja mearadoaloealáhusa ja suddjet vánddardeami meara nalde. Guolástusdepartemeantta vuollái gullet iešguđetlágán dutkan- ja hálddašanásahusat. Fágadirektoráhtat, Riddo- doaimmahat ja Guolástusdirektoráhta fuolahit geavatlaš hálddašeami, navigerenvuogádagain hábmema rájes guolestusmuddemiid rádjái. Dás geahččat earet eará Guolástusdirektoráhta doaimma dárki-leappot.

Geavatlaččat sirdojuvvo stuora oassi guolástuspolitihka ovddasvástádusas vuollásaš orgánaide ja gulle- vaš etáhtaide, man ulbmilin lea ahte mearrádusat galget dahkkot guolástusealáhusa doaimmaheddjiid lahka. Sihke mearraguolástusláhka ja oassalastinláhka addá hálddahussii, ja dalle maiddái Guolástusdirektoráhtii stuora vejolašvuodaid váikkuhit guolástuspolitihkkii lágaid viiddis lánkaásahusválddi bokte. Lánkaásahusat sáhttet addojuvvot lágaid dahje lánkaásahusaid lánkavuoduin. Muhtumat leat bistevaččat ja muhtumat fas oanehet áigái. Oanehisáiggelánkaásahusat sáhttet bistit jagi dahje vel unnit. Danne earuhit jahkásaš lánkaásahusaid ja daid lánkaásahusaid mat leat eambbo gaskaboddosaččat. Etáhtain main lea válđi mearridit guolástushálddašeami, lea danne stuora váikkuhanvejolašvuotta guolástuspolitihka ovdáneapmái.

⁸⁸ Oktoráddehusa áiggi, 1660-1814, dat gonagaslaš lágat mat gustojedje buot riikavuollásaččaide.

⁸⁹ Geahča čuo. 5.2.2.2.

⁹⁰ Fiskerilovgivning, Lekve, Olav s. 12 j.čuo.

5.2.2.2 Guolástusdirektoráhta⁹¹

Guolástusdirektoráhta lea sierra etáhta mii gullá Guolástusdepartemeantta vuollái. Guolástusdirektoráhta lea hui dehálaš ráđdeaddi ja čadaheaddji orgána guolástushálddašeami okta-vuođas. Guolástusdirektoráhta jodiha *Guolástusdirektovra*, ja das leat 7 guovllukantuvrra mat gohčoduvvojit *olgguldas etáhtan*. Guolástusdirektovra lea direktoráhta ja olgguldas etáhta hálddahaslaš jodiheaddji, ja sus lea ovdasvástádus ovddidit doaimmaid mat buoridit guolástusealáhusa luondduvuođu nu bures go vejolaš.⁹² Olggut etáhta ovddasvástádussuorgin lea hálddašan- ja bearráigeahččandoaibma báikkálaččat ja fylkka ja gieldda dásis, ja lea dat oassi direktoráhtas mas lea beaivválaččat oktavuoha guolástusealáhusa doibmiiguin.

Earret iešguđet hálddahaslaš ossodagaid, de lea Guolástusdirektoráhta juhkkovuvvon golmmá guovddáš sekšuvdnii. Dat leat resursaossodat, riddo- ja mearadoalloossodat ja statistihkkaossodat. Dán guorahallamis lea resursaossodat dehálaš, go dat bargá earet eará muddenáššiiguin, konsešuvdnaáššiiguin⁹³ ja earredárkkisteami vuogádagaiguin. Resursaossodat doaibmá maiddái konsešuvdnaohcamiid váidinásahussan maid guovllukantuvrrat meannudit.⁹⁴

Guolástusdirektoráhtas lea válđi hábmet lánkaásahusaid mat muddejit mearrariggodagaid hálddašeami oalle mihá dárkilit, ja dat govvida dan válđdi maid Guolástusdirektoráhta atná dakkár áššiin. Lánkaásahusat maid Guolástusdirektoráhta hábme, gohčoduvvojit J-diedáhussan, ja Guolástusdirektoráhta almmuha su. 200 dakkár diedáhusa jahkásaččat. Dábálaččat leat dát diedáhusat Guolástusdirektovrra cealkámušat, ja dat gustojit juste jurá mearrabivddu čadaheapmái. J-diedáhusat leat dábálaččat lánkaásahusat main lea mearraguolástuslága dahje eará lágaid dahje lánkaásahusaid lánkavuodđu. Guolást-

tusdirektovrras sáhtta maid leat fápmudus muddet guolásteamii jus dat leaš ulbmilaš, ja galgá dalle vástidit mearraguolástuslága ulbmilii ahte lánkaásahusat hábmejuvvojit ulbmilaš ja rašunála guolásteamii olis, vrd. mearraguolástuslága § 4.

5.2.2.3 Regulerenráđdi⁹⁵

Regulerenráđi nammada Guolástusdepartemeanta ja dan jodiha Guolástusdirektovra. Regulerenráđi deháleamos doaimmaide gullá mearabivddu njuolggadusaid mearrideapmi. Regulerenráđdi doallá guokte čoahkkima jahkái. Dat čoahkkimat galget buhttet dábálaš gulaskuddanproseassaid nu ahte guoskevaš bealit besset čoahkimiid bokte buktit árvalusaid sin iežaset organisašuvnnaid/ásahusaid bealis.

Guolástusdirektoráhtas lea ovddasvástádus ráhkkanahttit áššiid Regulerenráđi čoahkkimiidda, mas árvaluvvo movt norgga guolleriggodagat galget juhkkovuvvon norgga fatnasiidda. Guolástusdirektoráhta árvala earrejuolludemiid ja njuolggadusaid movt guolásteamii čadahit. Árvalusaid vuodđun leat dat guolleriggodagat mat gávdnojit ja ovddeš vásáhusat guollemudde-miiguin. Regulerenráđi lahtut ovddidit árvalusaid, ja ráđi meannudemiid vuodul ovddida Guolástusdirektoráhta rávvagiid departementii movt lánkaásahusaid hábmet. Loahpalaš muddenlánkaásahusaid hábme dalle Guolástusdepartemeanta.

Regulerenráđis leat 11 lahtu maid Guolástusdepartemeanta nammada, ja Sámedikkis lea okta ovddasteaddji. Dál lea Regulerenráđdi áidna orgána mas sámi guolástusberoštumit formálalaččat ovddastuvvojit guolástushálddašeamis. Dasa lassin leat ovdamearkkat dasa ahte Guolástusdepartemeanta lea rávven Guolástusdirektoráhta válđit Sámedikki fárrui iešguđetlágán lánvegeottiide, muhto dalle lea departemeantta duohken dan rávvet ja dát sáhtta leat eahpesihkkaris ja dohkkemeahtumis čoavddus.

91 Geahča <http://www.fiskeridir.no/sider/virksomhet/virksomhet.html> ja Lekve, Fiskerilovgivning s. 17 j.čuo

92 <http://www.fiskeridir.no/sider/virksomhet/virksomhet2.html>.

93 Konsešuvdna mearkkaša ahte fatnasis ferte leat sierralohpi doaimmahit erenoamáš guolásteamii. Vrd. Olav Lekve s. 33.

94 <http://www.fiskeridir.no/sider/virksomhet/ressurs.html>.

95 <http://odin.dep.no/fid/norsk/tema/fiskeogfangst/p10001372/008001-990053/>.

6 Čoahkkáigeassu

Dát guorahallan čájeha ahte mearrasámiin sáhttet leat vuoigatvuodát daidda mearraguovlluide maid sii árbevirolaččat leat atnán. Gáivuonaduopmu čájeha ahte oaidnu mearraguolástanvuoigatvuoda hárrái lea rievdan, go lea ovdal leamaš oaivvilduvvon ealáhusvuoigatvuohtan, ja dál lea rievdamme eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuohtan oapmerievttálaš njuolggadusaid vuodul. Suodjalus muosehuhttimiid vuostá lea dalle nanusnunnan.

Dál lea váldonjuolggadussan ahte mearrabivdu lea buohkaidvuoigatvuohtan. Váldonjuolggadussan sáhtta muhtun oktavuođain spiehkastit, muhto dalle ferte konkrehtadit ovttaskas dilálašvuodas mearridit, ja lea maiddái áššáiguoskevaš geavaheami duohken. Ovddeš áiggiid fásta bivdoguovlluid geavaheapmi, Gáivuonaduopmu, Norgga ja Stuora Britannia guolástusrádjénágggu ja álbmotrievtti mearrádušat sáhttet bealuštit dan ahte mearrariggodagaide lea priváhta eaiggáduššanvuoigatvuohta.

Mearrasámiid dálá dili sáhtta bálddastit boazosápmelaččaid dilálašvuodain mannel 1968 Álttesjávrrerduomu.⁹⁶ Álttesjávrrerduopmu dovddaha ahte boazodoallovuoigatvuohta lea vuoddudivvon vuoigatvuođaide maid boazosámit leat háhkan dološ áiggi rájes geavaheami ja vieruiduvvon vuoigatvuođa vuodul, ja dat ii leat dušše ealáhusvuoigatvuohta man eiseválddit friddjadit sáhttet muddet lágaid bokte. Seamma mannolaga sáhttit oaidnit mearrasámiid ektui ja sin soaftama dáfus oažžut mearraguovlluid vuoigatvuođaid dohkkehuvvot.

Guorahallamis leat ovddiduvvon

soames guovddáš gažaldaga mearrasámi vuoigatvuođaid hárrái. Gažaldagat livčče olu, ja mihttun ii leat leamaš guorahallat ja vástidit buot daid čuolmmaid mat čuožžilit. Dasa gal lea fáddá menddo viiddis. Lea baicca leamaš dehálaš bidjat dán fáttá juridihkalaš rámma sisa. Seammás lea dát guorahallan ávžžuhussan riektedutkansuorgái dárkileappot geahčadit daid gažaldagaid maid mearrasámi vuoigatvuodát mearračázis dagahit.

Stuora hástalusson boahhteáiggis lea duodaštit sámi ássanguovlluid duohta riddo- ja vuotnageavaheami. Dattege čájehuvvo ahte lea stuora bargu ovddabealde go dárbu eanet duodaštusaide sámi vieruid, riekteáddejumi ja bivdoguovlluid ja guollevearaid duohta geavaheami hárrái lea stuoris. Fáddá addá dutkiide stuora boahttevaš hástalusaid.

96 Vrd. Bull, Ája-konferánsa.

Gáldolistu

Artihkkalat

Bull, Kirsti Strøm. Logaldallan 2004 ÁJA- konferánsas riddosámi riektegažaldagaid hárrái.

Girjjit

- Bjørklund, Ivar (red). Norsk ressursforvaltning og samiske rettighetsforhold – Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokale sedvaner i Sápmi. Ad Notam Gyldendal 1999.
- Bull, Kirsti Strøm. *Studier i reindrifträtt*. Tano Aschehoug 1997.
- Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*.
- Falkanger, Thor. *Tingsrett*. Universitetsforlaget 5. almmuheapmi 2000.
- Fleischer, Carl August. *Folkerett*.
- Jentoft, Svein (red) Minde, Henry (red) Nilsen, Ragnar (red) *Indigenous peoples – Resource Management and Global Rights*. Eburon Delft 2003.
- Lassen, Birger Stuevold (red). *Knophs oversikt over Norges rett*. Universitetsforlaget 10. almmuheapmi 1992.
- Lekve, Olav. *Fiskerilovgivning*. Landbruksforlaget 2000.
- Møse, Erik. *Menneskerettigheter*. Cappelen Akademiske Forlag 2. almmuheapmi 2003.
- Skogvang, Susann Funderud. *Samerett – Om samenes rett til en fortid, nåtid og framtid*. Universitetsforlaget 2002.

Duomut

- Rt 1896 s 500.
- Rt 1902 s 296.
- Rt 1923 II s 48.
- Rt 1961 s 1114.
- Rt 1962 s 163. *Altevan I*.
- Rt 1968 s 429. *Altevan II*.
- Rt 1969 s 613.
- Rt 1969 s 1220.
- Rt 1985 s 247. *Kåffjorddommen*.
- Rt 1985 s 1128 (gádderievtti definišuvdna).
- Rt 2001 s 769. *Selbudommen*.
- Rt 2001 s 1229. *Svartskogsaken*.
- Norgga ja Stuora Britannia Guolástusrádjjeášši Riikkaidgaskasaš duopmostuolus Haagas, 1951.

Elektrovnnalaš dokumeanttat

- <http://odin.dep.no/fid/norsk/tema/fiskeogfangst/p10001372/008001-990053/>
- <http://www.dep.no/fid/norsk/index-b-n-a.html>
- <http://www.fiskeridir.no/sider/virksomhet/virksomhet.html>
- <http://www.fiskeridir.no/sider/aktuelt/kysten/side2.html>
- <http://odin.dep.no/fid/norsk/tema/fiskeogfangst/p10001372/index-b-n-a.html>
- http://www.galdu.org/govat/doc/samerettsutvalget_tyve_aar_etter.pdf

Láhkaásahusat

- Forskrift om føring av manntall for fiskere, fangstmenn m.v. Guolástusdepartemeanta mearridan čakčamánu 26.b. 1898
- Forskrift om endring i forskrift om føring av manntall for fiskere, fangstmenn m.v. Guolástusdepartemeanta mearridan golggotmánu 19.b. 1994
- Forskrift om endring i forskrift om føring av manntall for fiskere, fangstmenn m.v. Guolástusdepartemeanta mearridan cuoŋománu 23.b. 2002
- Forskrift om regulering av fisket etter torsk med konvensjonelle redskap nord for 62 breddegrad i 2004.
- Forskrift om adgang til å delta i fisket etter torsk, hyse og sei for fartøy under 28 meter største lengde som fisker med konvensjonelle redskaper
- Forskrift om regulering av og adgang til å delta i fangst av kongekrabbe i 2003.

Árvalusat

- Sámi guolástuslávdegotti árvalus. Guolástus— departemeanta nammadan suoidnemánu 21.b.b 1993. Árvalus geigejuvvon cuoŋománu 10.b. 1997:s.

Bagadusat

- Instruks for behandling av søknader om adgang til å delta i fangst av kongekrabbe i 2003.

Láгат

- Miessemánu 22.b.1902 Dábálaš boargárlaš Ránngáštusláhka nr. 10 § 400.
- Geassemánu 6.b.1975 Várreláhka nr. 31 § 2
- Vuoddolága §§ 110a, 110c, 105.
- Miessemánu 15.b.1992 Luossaguolástan ja sáivaguolástanláhka nr. 47 § 16.
- 1857 Lofuohtaláhka.
- Láhka Norgga eananvuodu petroleuma iskkadeami ja ohcama hárrái § 1.
- Geassemánu 30.b. 1972 Bákteláhka nr. 70 § 2.
- Lov om oreigning av fast eigedom av 23. oktober 1959 nr. 3.
- Njukčamánu 26.b.1999 Láhka vuoigatvuoda hárrái searvat guolásteapmái ja bivdui (oassálastinláhka) nr. 15.
- Geassemánu 3.b.1983 Mearraguolástanláhka nr. 40.
- Skábmamánu 29.b.1968 Láhka sierra rádden-vuoigatvuodaid hárrái eará opmodaga badjel.
- Geassemánu 28.b.1957 Olgunastinláhka nr. 16 § 2.
- Čakčamánu 13.b.1830 Láhka Finnmárkku guolásteami hárrái.
- Miessemánu 21.b.1990 Olmmošvuoigatvuodaláhka nr 30.
- Skábmamánu 29.b.1996 Petroleumláhka nr. 72 § 1-1.
- Geassemánu 12.b.1987 Sámeláhka nr. 56.

- Skábmamánu 24.b.2000 Čáhceriggodatláhka nr. 82 § 16.

Gonagaslaš resolušuvnna

- Kongelig resolusjon av 8. desember 1989 om innføring av fartøkvoter og maksimalkvoter

Konvenšuvnna

- ILO konvenšuvdna nr. 169 iešrádđeaddji stáhtaid eamiálbmogiid ja čearddaid hárrái
- 1966 ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid hárrái art. 27.

Almmolaš almmuheamit

- NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling.*
- NOU 1986: 6. *Erstatning til fiskerne for ulemper ved petroleumsvirksomheten.*
- NOU 1988: 16
- NOU 1993: 34 *Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark. Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*
- NOU 1994: 21 *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv.*
- NOU 1997: 4 *Naturgrunnlaget for samisk kultur.*
- NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett – bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget.*
- NOU 2001: 34 *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger.*
- Ot. Prp nr. 35 (1998-99)

Ohcangirjijt

- Gisle Jon, Andenæs Kristian, Bernt Jan Fridthjof, Falkanger Thor, Gjønnnes Dordi Arnhild, Matningsdal Magnus, Aarbakke Magnus. *Jusleksikon.* Kunnskapsforlaget, 2. almmuheapmi 2003

Raporttat

- Joks, Solveig. *Co- management of marine resources in arctic areas with respect to indigenous peoples and traditional ecological knowledge.* Suc- report 2 – 2003 Sámi allaskuvla.

Áigečállagat

- Lov & Rett 1990 s 507 *Om samenes rett til naturressurser – særlig ved fiskeri- reguleringer.* Carsten Smith, Alimusrievttijustitiarius, dr. juris.

Čielggadeamit

- Graver, Hans Petter og Ulfstein, Geir. *Folkerettslig vurdering av forslaget til ny Finnmarkslov.* Golggotmánu 2003
- Einarsbøl, Elisabeth. *Norges håndhevelse av urfolks- og minoritetsbestemmelser etter folkeretten til beskyttelse av samenes rettigheter – forvaltningens håndhevelse av ILO 169, SP art 27, menneskerettighetslovens § 2 jfr 3 og grunnlovens §§ 110a og 110c til beskyttelse av samenes rettigheter som urfolk og etnisk minoritet.* Spesiálačálus juridihkas 2002 čavčča.

Elisabeth Einarsbøl lea Oslos Norggas eret, muhto orru dál Guovdageainnus ja bargá Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddážis. 2002 čavčča válbmii iežas cand. jur. oahpu Oslo universitehta juridihkalaš fakultehtas. Elisabeth Einarsbøl lea maddái lohkan Gaska-Nuorttaoahpu ovttastemestera 1998:s. Juridihkaoahpu vuolde suokkardalai son Norgga geatnegasvuodaid sápmelaččaid guovdu norgga rievtti ja álbmotrievtti olis, ja son dagai maid iskkadallama movt norgga eiseválddit leat čuovvolan dáid geatnegasvuodaid. Ovdal go Elisabeth Einarsbøl bargagođii Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddážis, de barggai Oslo juohkorievttis diggelogahallamiin.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáža
ulbmilin lea lasihit dieđuid ja áddejumi álgoálbmogiid
vuoigatvuođaid ja sámiid vuoigatvuođaid hárrái.
Guovddáža doaibman lea earret eará čohkket, heivehit ja
gaskkustit čuožžovaš informašuvnna ja dokumentašuvnna
álgoálbmotvuoigatvuođain riikkagottálaš ja riikkaidgaskasaš
dásis. Ulbmiljoavkun leat buohkat geat ohcet dieđuid
álgoálbmotvuoigatvuođain, nugo skuvllat, eaktodáhtolaš
organisašuvnnat, almmolaš institušuvnnat ja eiseválddit.